

Egeresi Zoltán¹

Törökország, kurdok és a PKK elleni harc 40 éve²

A tanulmány Törökországnak a kurd függetlenségi mozgalom, a Kurdisztáni Munkáspárt (PKK) ellen folytatott harcainak negyven évét kívánja bemutatni, különös figyelemmel az utóbbi évek fejleményeire. A tanulmány áttekintést ad a kurd függetlenségi kérdés fejlődéséről és az erre adott török állami válaszokról, egyúttal a kurd mozgalmon belüli törésvonalakra is kitér. A haditechnikai fejlődésnek és a határon túli katonai műveleteknek köszönhetően Törökország sokkal hatékonyabbá vált a felkelésellenes akciói terén, azonban a közeljövőben geopolitikai okok és a kurd nemzetépítés miatt továbbra sem várható a PKK legyőzése.

Kulcsszavak: Törökország, PKK, kurdok, Szíria, Irak

Turkey, Kurds and the 40 Years of PKK War

The paper aims at portraying Turkey's 40-year-long combat with the separatist Kurdish movement, the Kurdistan Workers Party (PKK) with special focus on recent developments. It gives an overview about the development of Kurdish separatist's movement and the subsequent reactions from the Turkish state. It also highlights the internal division within the Kurds inside and outside of Turkey. It argues that the military technology development and the cross border operations paved the way towards more efficient counter-insurgency efforts for Turkey, but geopolitical obstacles and the Kurdish nation-building hinder the military victory.

Keywords: Turkey, PKK, Kurds, Syria, Iraq

Bevezetés

A Közel-Kelet egyik legnagyobb, állam nélküli nemzete, az indoeurópai nyelvet beszélő kurdok az Oszmán Birodalom széthullását követően négy államalakulathoz kerültek:³ nagyjából minden második kurd az 1923-ban kikiáltott Török Köztársaság állampolgára lett, a kurdok megközelítőleg 15%-a Irakhoz került (ezt végül 1926-ban a Népszövetségi döntőbíráskodás rendezte, ami Moszul tartományt Bagdad fennhatósága alá juttatta), további 5%-uk Szíriához, s a kurd népesség negyede–harmada maradt Perzsiában – a mai Iránban. A határvidékre került közösség függetlenedési törekvéseit megnehezítette a széttagoltság, ráadásul a négy állam között – nézeteltéréseiket

¹ Egeresi Zoltán a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont John Lukacs Intézetének tudományos munkatársa. E-mail: egeresi.zoltan@uni-nke.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” című pályázat keretében készült.

³ Ferwagner Péter Ákos (2019): *A kurd autonómia kérdése az első világháború után (1918-1922)*. [online], *Mediterrán Világ*, 45–46, 39–47.

félretéve – jellemzően együttműködési kényszert szült a kurd szeparatizmus elnyomása. Ezek a nemzetiesítő államok a különböző kisebbségeik elleni fellépés keretében biztonságiasították a kisebbségi kérdést, illetve a függetlenedési mozgalmak elleni folyamatos harc garantálta az erőszakszervezetek fontosságát, amelyek így saját állampolgáraik ellenében is nagyobb mozgástérre tettek szert.⁴ Azonban ezen államok meggyengülése, a regionális instabilitás előtérbe kerülése – akár belső, akár külső tényezők miatt – megerősítette a nem állami és szubállami szereplőket⁵ – az utóbbi bő két évtized pedig kedvezett a kurd függetlenségi vagy legalábbis autonómiatörekvéseknek (a 2000-es évek Irakban, a 2010-es évek Szíriában).

A megosztottság további fokát jelenti, hogy a kurdnak tekinthető népségen belül sajátos kulturális vagy vallási csoportok is léteznek, így például jellemzően Irakban a jezídik, Törökországban belül a zazák. Ez utóbbi csoport helyzete annál is bonyolultabb, mert noha a zaza nyelv ugyanúgy iráni nyelv, mint a kurd, attól eltérő. A zazák ezzel szemben jellemzően magukat kurdként definiálják, igaz, vannak tendenciák, amelyek egy külön zaza identitás létrehozására törekednek napjainkban, s ezeket a török állam is támogatja.

Törökországban a lausanne-i határok 1923-as meghúzása után az addig meglehetősen nagy autonómiával rendelkező kurd törzsek szembesültek a nemzetiesítő török állammal, amellyel szemben időről időre fegyveres ellenállást szerveztek – ezekre azonban a kurdok megosztottsága és az egyenlőtlen erőviszonyok miatt előbb-utóbb bukás várt. Az elmúlt száz év kurd felkelései közül az utóbbi negyven évet a Kurdisztáni Munkáspárt (Partiya Karkerên Kurdistanê – PKK) elleni harc dominálja. Az 1984-ben kezdődő küzdelem kisebb-nagyobb megszakításokkal folyamatosan tart, noha jelentős változások történtek ezen időszak alatt.

A magyar szakirodalomban az utóbbi évtizedben nagy érdeklődésre számíthatnak a kurdok. Különösen a 2010-es évek derekán teret nyerő Iszlám Állam (IÁ) hódításai és ezzel szemben a szíriai kurdok hősies ellenállása emelték be a magyar köztudatba a közel-keleti népcsoportot, nemcsak a tudomány, hanem a sajtó érdeklődésébe is.

A kifejezetten kurd relációban születő művek számos aspektusból vették górcső alá a közösséget a regionális egységtörekvésektől⁶ a kudarcosnak értékelt iraki függetlenségi népszavazáson⁷ át a törökök és az iraki kurdok kapcsolatáig,⁸ de még doktori disszertáció

⁴ Bozsogi Boglárka (2020): Kurd nemzetállami törekvések: megosztottság és konfliktus Szíriában. *Külvégi Szemle*, 19(3), 19–37.

⁵ Kovács Anita Mariann (2023): Vákuum és bizonytalanság: a Közel-Kelet biztonsági struktúráinak átalakulása. *Nemzet és Biztonság*, 16(1), 4–18.

⁶ Csicsmann László (2018): A kurd államiság esélyei a Közel-Keleten a geopolitikai rivalizálás tükrében. *Regio*, 26(1), 24–51.

⁷ Pénzváltó Nikolett (2017): Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. *SVKK Elemzések*, 2017/27, 1–13; Wagner Péter (2017): Elkapkodott függetlenség? Iraki Kurdisztán és a függetlenségi népszavazás. *KKI Elemzések*, 2017/12, 1–13.

⁸ Dudlák Tamás (2022a): A láthatatlan határokon túl: Törökország, a kurdok és az iraki határvidék. In Csicsmann László – Kemenszky Ágnes (szerk.): *A nemzetközi rendszer alakváltozásai a 21. század elején: tanulmányok Rostoványi Zsolt 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 75–87; Dudlák Tamás (2019): [Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai \(1991–2014\) – 1. rész](#). *Nemzet és Biztonság*, 12(3), 37–51; Dudlák Tamás (2020): [Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai \(1991–2014\) – 2. rész](#). *Nemzet és Biztonság*, 13(1), 88–110.

is íródott a témában.⁹ Szintén jelentek meg publikációk a szíriai kurd politikai fejlődésről¹⁰ és az erre adott török katonai válaszokról,¹¹ a kurdok és a jezidiek kapcsolatáról.¹² A regionális aspektust sem mellőzve számos tanulmányt szenteltek a török–kurd viszonyoknak, amelyben a PKK is viszonylag nagyobb szerepet kapott.¹³

Azonban kifejezetten a PKK és a török állam közötti küzdelemről viszonylag kevés tudományos cikk jelent meg, noha a magyar sajtó alapvetően élénken követte mind a 2010-es évek közepén történt törökországi terrortámadásokat, mind a kurd politikai mozgalom ellehetetlenülésére tett kísérleteket. Ezt a hazai érdeklődést belpolitikai szinten Recep Tayyip Erdoğan török államfőnek az utóbbi években tett, különösen 2018-as és 2019-es budapesti látogatásai is táplálták, főként a 2019-es, amelyre nem sokkal a nemzetközi bírálókat kiváltó észak-szíriai Béke Forrása hadművelet után került sor.

A 2010-es éveket jellemző kurdok iránti érdeklődés az utóbbi években viszont csökkenni látszik, ami egyrészt az Iszlám Állam területi vereségéből, illetve a szíriai konfliktus befagyásából következik, hiszen egy relatíve „eseménytelen” időszak következett. A koronavírus-járvány, majd pedig Oroszország 2022-es katonai hadjárata Ukrajna ellen a nemzetközi kapcsolatok és a biztonságpolitika napirendjét felülírták. Ennek ellenére a küzdelem Törökország és a PKK, illetve társszervezetei között nem állt meg, az utóbbi években folytatódta a terrorellenes műveletek az országon kívül és Észak-Irakban, miközben 2022-ben igen nagy volt az esélye annak, hogy egy újabb török katonai intervenció lesz Szíriában, ahol 2011 óta háború dúl. Ezzel együtt a törökországi kurd politikai mozgalom is folyamatos nyomás alatt maradt, a „kurd párt”, a Népek Demokratikus Pártjának (Halkların Demokratik Partisi – HDP) betiltása is napirendre került. A politikai helyzet romlása miatt a 2023-as parlamenti választás előtt a HDP képviselői más, korábban marginális kurd párt listáján indultak, majd pedig 2023 végén pártnevet is változtattak.

Ilyen előzmények után jelen tanulmány célja a PKK és az immár negyven éve ellene folyó harc részletes bemutatása. A történelmi háttér felvázolásán túlmenően arra tesz kísérletet, hogy a Kurdisztáni Munkáspárt és a török állam közötti küzdelem különböző területeit ismertesse a Törökországon belüli katonai konfrontációtól a határokon átnyúlóig, egyúttal a kurd nemzeti mozgalom fejlődését a PKK tevékenységén át a diaszpórától egészen a törökországi kurd pártok szerepéig.

⁹ Dudlák Tamás (2022b): *A közeli kelet. Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (1991–2017)*. [online], BCE Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola, PhD-értekezés [2024. 01. 10.].

¹⁰ Csicsmann László (2020): *Nem állami szereplők a Közel-Keleten – Az észak-szíriai kurd autonómia (a Rodzsava) példája*. *Nemzet és Biztonság*, 13(1), 4–23; Manzinger Krisztián – Wagner Péter (2020): *Syrian Kurds, Rojava and Alternative Society Building in Middle East*. *Honvédségi Szemle*, 148(1), 15–40.

¹¹ Egeresi Zoltán (2020a): *Törökország konfliktusa az észak-szíriai kurdokkal*. [online], *KKI Elemzések*, 2020/11; Lechner Zoltán (2020): *A geopolitika elméleti irányzatai: Törökország észak-szíriai kurdokkal való konfliktusán keresztül szemlélve*. *Tér és Társadalom*, 34(2), 108–128.

¹² Spät Eszter (2017): *Jezidiek, kurdok és Észak-Irak jövője*. *Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv*, 18, 308–315.

¹³ Gáspár Anikó (2017): *Törökország és a kurd kérdés*. [online], *Comitatus*, 27(222), 53–59; Bozsogi 2020: 19–37; Ruff Róbert – Vati Tamás (2008): *Törökország: miért kérdés a kurdkérdés, avagy a török–kurd ellentét háttere*. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 2(3), 2–7; Pénzváltó Nikolett (2016): *Délkelet-Törökország újra lángol*. *Nemzet és Biztonság*, 9(2), 17–39; Egeresi Zoltán (2012): *A PKK: marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillasereg?* *Pro Minoritate*, 21(2), 93–112; Yılmaz Mehmet: *Az AKP és a törökországi kurdok közötti viszony alakulásának egyes állomásai 2002 és 2015 között*. *Külügyi Szemle*, 16(4), 106–120.

Tézise, hogy a PKK országokon átívelő szervezetként működik, és a kurd nemzetépítés egyik motorjává vált. Jelenléte hozzájárult a törökországi kurd politikai mozgalom megszületéséhez, s jelentős befolyása van a diaszpórára, egyúttal kihat számos uniós tagállam és Törökország kapcsolatára is. Az elmúlt negyven év katonailag nem hozott győzelmet a PKK számára, sőt, az utóbbi években a Török Fegyveres Erők képesek voltak a harc fő színterét Törökországból külföldre, elsősorban Irakba és Szíriába helyezni. A PKK katonai felmorzsolása a közeljövőben nem várható, azonban jelentős mértékben gyengültek a pozíciói a török állammal szemben.

Történelmi és társadalmi kontextus

A kurdok helyzete a Török Köztársaság kikiáltásától, azaz 1923-tól központi kérdés volt az ankarai döntéshozók számára. Az 1920-as években a lakosságnak a hivatalos adatok szerint még csak 7–8%-át alkotó, nagyjából egymillió fős közösséget képező, ugyanakkor az ország keleti tartományaiban többségben élő kurdok a korai köztársasági időszak asszimilációs politikájának célpontjává váltak. Ez a politikai hozzáállás lényegében a következő évtizedekben sem változott érdemben, miközben a kurdok létszáma és aránya igen: ugyan 1965 óta nem kérdeznak rá a nyelvre és az identitásra a törökországi népszámlálásokon, a keleti részekben lévő nagyobb gyerekvállalási kedvből fakadóan a kurdok arányát 15–20% közé, 12–17 millió főre lehet tenni a 85 milliós országban a 2020-as évek közepén. Azonban napjainkra a termékenységi ráta már a keleti, többségében kurdok lakta megyékben is 2,1% alá csökkent (a mindennapok realitásához hozzá tartozó szíriai menekülteket viszont nem tartja számon a hivatalos statisztika, ugyanakkor körükben továbbra is magas a termékenység). Noha pontos adatok alapján nehéz valid megállapításokat tenni, lassan a demográfiai hanyatlás miatt az asszimilációs veszteség és a kivándorlás megállítja a kurdok arányának növekedését, egyúttal felgyorsítja a jövőben várható fogyásukat, különösen az etnikailag kevert részekben, illetve a Törökországon belüli, a keleti kurd tömbön kívül élő kurd városi csoportokban (Ankara, Isztambul, Izmir stb.).

Az elmúlt száz évben a korábban kompaktabbnak tekinthető kurd tömb fellazult, a PKK elleni háború keretében felszámolt keleti falvak lakosságának egy része az ország nyugati részén vagy pedig Európában keresett menedéket. Az utóbbi évtizedekben – noha erre nincsenek pontos kimutatások – Isztambul vált a legnagyobb kurd várossá, míg keleten a felduzzadt népességű Diyarbakır büszkélkedhet ezzel a címmel. A viszonylag magas termékenységet a kivándorlás és az asszimiláció ellensúlyozta valamennyire. Ráadásul a nemzetiesítő török állam oktatáspolitikája révén a keleti területek kurd népessége is megtanult törökül, s a fiatalabb generációknak sok esetben a szülők már nem is tanítják meg a nyelvet, hogy ezzel se akadályozzák a társadalmi mobilitásukat. Egyúttal a török nyelv primátusa és Ankara nemzetiesítése miatt a keleti (nagy)városokban is a török nyelv vált a kommunikáció eszközévé.

Ahogy a bevezetőben szó volt róla, a központosított, szekuláris török nemzetállam megteremtése ellen a kurd csoportok körében több felkelés robbant ki még Atatürk

alatt (ebből a két jelentősebb a Şeyh Said által vezetett 1924-es és az alevi¹⁴ törzsekhez kötődő dersimi felkelés 1936 és 1938 között). Ezek katonai leverése és a helyi kurd vezetők integrálása a törökországi elitbe néhány évtizedre levette az ügyet a napirendről, azonban az 1960-as években – ekkor már egyre inkább baloldali kérdésként – újra előtérbe került. Az ekkor létrejövő szervezeteket azonban az állam felszámolta.¹⁵ A keleti területek társadalmi viszonyai ezekben az évtizedekben lassú változáson mentek keresztül, megjelent egy kurd értelmiségi réteg, amely egyre inkább szóvá tette a klánvezetők és a helyi nagybirtokosok feudális hatalmát, valamint a területek alulfejlettségét. Ez utóbbi megváltoztatásáért ráadásul a török kormányzat a korai köztársasági időktől kezdve vajmi keveset tett, ha nem éppen fenntartotta a társadalmi-politikai rendszer konzerválása érdekében Délkelet-Anatólia elmaradottságát, amelyen az 1960-as évek elejétől indított különböző öt éves tervek sem változtattak érdemben.¹⁶

A PKK megjelenésétől Öcalan elfogásáig (1999)

Az 1960-as és főleg az 1970-es évek a törökországi egyetemi életben a különböző diákszervezetek virágkora volt, ami a kurdkérdés politizálásának, egyúttal a baloldali–jobboldali fegyveres összecsapásoknak is kedvezett. Az 1970-es évek második felében a szélsőjobb–szélsőbal közötti fellángoló küzdelem idején létrejöttek különböző szélsőbalos (kommunista) radikális kurd szerveződések (pl. Rizgarî, 1976; Kawa, 1978; Tekoşin, 1979 stb.)¹⁷ és pártok is. Közülük emelkedett ki az 1978 novemberében 22 delegált jelenlétében megalakuló, majd 1979-ben nevét nyilvánosságra hozó Kurdisztáni Munkaspárt (Partiya Karkerên Kurdistanê – PKK),¹⁸ amelynek vezetője Abdullah Öcalan (Apo) lett. A szervezet magja még évekkel azelőtt Kelet-Törökországban kezdett el tevékenykedni, ahol célpontjai elsősorban nem a török hatóságok, hanem az ottani (rendszerint a török állammal együttműködő) nagybirtokosok (ağa) és klánvezetők voltak – az eredetileg Apoculárnak hívott társaság ezáltal próbált a társadalmi igazságosság nevében eljárni. A helyiek, jellemzően a falusiak és a kevésbé tehető városiak körében viszonylag hamar népszerűsége tett szert a marxista–leninista és szekuláris csoport.¹⁹

¹⁴ Az alevik az iszlám síita irányzatához tartozó felekezet, jellemzően Törökország keleti-középső megyéiben éltek, de mostanra minden jelentősebb városban vannak közösségeik. Pontos adatokkal nem rendelkezünk róluk, megközelítőleg a lakosság 15–20%--át adják. Az alevik egy része az iszlámhoz sorolja a vallást, más részük pedig kifejezetten önállóan definiálja (helyszíni interjú, Kayseri, 2023). A helyzetet bonyolítandó, az alevi vallást kurdok és törökök is követik. Napjainkban az alevik egy része a szekuláris baloldali Köztársasági Néppártra (CHP) adja a voksát, más részük pedig különböző baloldali pártokra, így a főbb kurd pártra is. Az alevik historikusan felülreprezentáltak voltak a baloldali és a munkásmozgalmakban.

¹⁵ Egeresi Zoltán (2020b): Törökország hatvannyolca: Diákmozgalmak, radikalizáció, politikai válság. In Pataki Viktor – Vass Norbert (szerk.): *Láncfal és macskakő: Közelítések hatvannyolchoz*. Budapest: Fialat Írók Szövetsége (FISZ), 65–84.

¹⁶ Yardıgı, Veli (2020): The Political Economy of Turkey's Kurdish Question. In Gürses, Mehmet et al. (szerk.): *The Kurds in the Middle East. Enduring Problems and New Dynamics*. Lexington Books, 49–78.

¹⁷ Güneş, Cengiz (2019): *The Kurds in a New Middle East. The Changing Geopolitics of a Regional Conflict*. London: Palgrave Macmillan, 45.

¹⁸ Jongerden, Joost – Akkaya, Ahmet Hamdi (2020): The Kurdistan Workers Party (PKK) and Kurdish Political Parties in the 1970s. In Gunter, Michael (szerk.): *Routledge Handbook on the Kurds*. London: Routledge, 217–227.

¹⁹ McDowall, David (1996): *A Modern History of Kurds*. London: I. B. Tauris, 420–421.

A Kemal Evren által vezetett 1980-as katonai puccs sok más szervezkedés történetéhez hasonlóan fontos cezúrát jelentett a PKK számára; csakhogy míg több vetélytársát a katonai hatalomátvétellel járó tisztogatások során felszámolták, addig a szervezet túlélte a leszámolást azáltal, hogy a vezetés elmenekült, s a Törökországgal több szempontból is konfliktusban lévő Szíriába tette át székhelyét, ahol nemcsak védelemre, de támogatásra is számíthatott.²⁰ Így ezen korai, inkubációs szakaszban a PKK formálódó egységei a Bekaa-völgyben kiképzést is kaptak, miközben Damaszkusz lehetővé tette, hogy a szíriai kurdok közül sokan csatlakozzanak hozzá. Ez utóbbit megkönnyítette, hogy a törökországi és a szíriai kurdok ugyanazt a dialektust, a kurmandzsit beszélik (az irakiak jellemzően egy másikat, a szoránit). Öcalan másik nagy sikere az iraki kurdokkal történő kiegyezés volt: 1981-ben a PDK (Kurdisztáni Demokrata Párt) engedélyt adott, hogy a török határhoz közeli észak-iraki területeken bázisokat hozzon létre,²¹ ami a későbbi évtizedekben kulcsfontosságúnak bizonyult.

Törökország területén 1984-ben indultak el a harcok, amelyek a következő másfél évtizedben háborús övezetté változtatták az ország keleti és délkeleti tartományait. A PKK ekkor a független államalakulat megteremtését tűzte ki célul. Azonban a török állam és a Török Fegyveres Erők (TSK) változatos eszközöket vetett be a gerilla-hadviselést folytató PKK ellen. Rendkívüli állapotot (OHAL) rendeltek el a keleti megyékben (1987), létrehozták az úgynevezett faluőrzők (köy kurucuları) rendszerét, amelynek megerősítéséhez több klánt is sikerült megnyerniük/kényszeríteniük, ezzel is fokozva a helyi vezetők hatalmát;²² titkos fegyveres alakulatokat vetettek be (JİTEM), és az 1990-es évek elején több ezer kisebb falu felszámolásával valóságos népvándorlást indítottak el. Ezek és a harcok eredményeképp a Nyugat-Európában menekültstátuszért folyamodó török állampolgárok száma ugrásszerű növekedésnek indult, illetve sok százezer kurd az ország nyugodtabb és gazdagabb nyugati nagyvárosaiban, Isztambulban és Izmirben talált új lakhelyre. Ezzel együtt 1983-ban betiltották a kurd nyelv használatát; arról is rendeletet fogadtak el, hogy a népdalokat ezentúl csak törökül lehessen előadni.²³

Az 1990-es évek elején végül Turgut Özal államfő hajlandónak mutatkozott tárgyalásokba bocsátkozni Öcalannal (tanácsadója és képviselőtársa, Adnan Kahveci 1992-ben jelentésében oda jutott, hogy a katonai eszközök helyett politikai jogok megadásával, a kurd identitás elismerésével kellene kezelni a helyzetet),²⁴ azonban az elnök 1993-as hirtelen halála megakadályozta az egyezés megkötését. Ezekben az években úgy tűnt, a PKK hajlandó lenne egy föderális megoldásban kiegyezni, csak induljon el a politikai párbeszéd. A török állam azonban néhány gesztustól eltekintve (1991-ben visszavonták a kurd nyelv használatának tilalmát, illetve Tansu Çiller miniszterelnök asszony 1993-ban felvetette az inkább csak szlogenként megmaradó „baszk modell” alkalmazásának

²⁰ A szír–török viszony Hatay tartomány helyzete, az Eufrátesz felső folyásánál emelt gátak és az eltérő szövetségi rendszerek (Törökország NATO-tag volt, míg Szíria Moszkva mellett kötelezte el magát a hidegháború alatt) miatt többszörösen terhelte volt. Lásd: Lechner Zoltán (2018): *Vízkonfliktus Törökország, Szíria és Irak között. Nemzet és Biztonság*, 11(3), 36–54.

²¹ McDowall 1996: 422.

²² Güneş 2019: 7.

²³ McDowall 1996: 427.

²⁴ Heper, Metin (2007): *The State and Kurds in Turkey. The Question of Assimilation*. London: Palgrave Macmillan, 138.

lehetőségét) alapvetően erőszakkal válaszolt, amelynek eszköztárába a külföldi fegyveres beavatkozás is beletartozott: 1992 őszén Észak-Irakba katonai intervenciót indított.²⁵ A PKK és a Török Fegyveres Erők (TSK) közötti küzdelemben az 1990-es évtized tekinthető a legvéresebb időszaknak: a halálos áldozatok száma az 1980-as évek közepétől az évtized végéig már elérte a 35 ezer főt. A PKK súlyos veszteségei ellenére folytatta a küzdelmet (az 1990-es évek elején taktikát váltva, már csak katonai célpontok ellen), illetve megindult a palesztin intifádához hasonló *Serhildan*, a kurdok zavargássorozata az ország délkeleti részén.²⁶

A kurd identitás elismerésétől (1991) fogva a török állam, ha vonakodva is, de elfogadta a kurdok létezését, s a keleti kérdés a terrorizmus/szeparatizmus narratívájába helyeződött át: a kurd probléma nem a szisztematikus elnyomásból, hanem a külföldi hatalmak által támogatott terrorista PKK jelenlétéből fakad.²⁷ Ezek a változások azonban érdemben nem befolyásolták a küzdelem kimenetelét. Végül a külpolitikai nyomásgyakorlás hozott áttörést: Ankara 1998-ban katonai intervencióval fenyegette meg Szíriát, amely ennek elkerülése érdekében kiutasította Abdullah Öcalant, és felszámolta a PKK-bázisokat az országban. Öcalant később, 1999. február 15-én Nairobiban fogták el, majd életfogytiglanra ítélték – büntetését jelenleg is İmralı börtönszigetén tölti. Ezzel a PKK és Törökország küzdelme fordulóponthoz érkezett.

A PKK-kérdés az AKP első ciklusai alatt (2002–2015)

Öcalan bebörtönzése és Szíria támogatásának elvesztése súlyos csapást jelentett a szervezetre, amely 1999 és 2004 között egyoldalú fegyverszünetet hirdetett. Azonban az amerikaiak iraki invázióját követő hatalmi vákuumot kihasználva újra erősödni kezdett. Szíria helyett ezekben az években a török–iraki határ hegyvidéke, a Kandil-hegység vált a PKK központjává. Öcalan helyét – ha a szimbolikusat nem is, de a katonai irányítást mindenképp – átvette Murat Karayılan. Egyúttal a követelések is változtak: a börtönben ülő vezető egyre inkább egy demokratikus államban, egyfajta helyi autonómia megteremtésében és kulturális jogok (pl. nyelvhasználat) megadásában látta a megoldást.²⁸

A PKK ezekben az években szervezte meg politikai mozgalmait a környező országokban. Még 2002-ben létrehozta a Kurdisztáni Szabadság és Demokrácia Kongresszusát (KADEK), amelyet 2003-ban átneveztek Kurdisztáni Népi Kongresszussá (Kongra-Gel). Az ezután elfogadott politikai irányvonal már nem kérdőjelezte meg a határokat, hanem egy határokon átívelő konföderációt vizionált a különböző államokban létrejövő kurd entitások között. A több országban élő kurd közösséget összekötni hivatott szervezetet, a KCK-t szintén 2005-ben hozták létre Koma Civakên Kurdistan, azaz Kurdisztáni Közösségek Uniója néven.

²⁵ McDowall 1996: 436.

²⁶ Güneş 2019: 47.

²⁷ Karakoç, Ekrem – Özen, H. Ege (2020): Kurdish Public Opinion in Turkey. Cultural and Political Demands of the „Kurdish Street”. In Gürses, Mehmet et al. (szerk.): *The Kurds in the Middle East. Enduring Problems and New Dynamics*. Lexington Books, 26.

²⁸ Cuma Çiçek (2017): *The Kurds of Turkey. National, Religious and Economic Identities*. London – New York: I. B. Tauris, 44.

Így 2003-ban megalakult Szíriában a Demokratikus Unió Pártja (PYD), Iránban a PJAK, míg Irakban a helyi viszonyok miatt komolyabb befolyásra soha szert nem tevő Kurdisztán Demokratikus Pártja, a PCDK (ennek ellenére az iraki kurd népességen belül Öcalan relatíve népszerűnek számít). Ekkorra már egy európai szervezet is megjelent. Ezek a szervezetek az egyéb, helyi kurd érdekcsoportokkal, pártokkal voltak kénytelenek részt venni a hatalmi versengésben. Vezető szerepet csupán Szíriában tudtak betölteni – ott is csak 2011 után, a polgárháborúnak köszönhetően.

Annak ellenére, hogy a PKK kurd nemzeti célokért küzd, mindmáig megtartotta baloldali jellegét. A kommunista ideológiai elköteleződés a keleti blokk összeomlása után átadta a helyét egy sajátos, erősen balos jegyeket magán viselő eszmerendszernek, amely a szocializmuson, a nők erőteljes emancipációján, a közösségi öngazgatáson alapul. A történelem úgy hozta, hogy ennek kísérleti terepe 2011 után végül Szíria lett.

Eközben fontos belpolitikai változás történt Törökországban is: 2002-ben hatalomra került az Igazság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP), amely kihasználva a 2000-es évek relatíve békés időszakát, megpróbált az uniós csatlakozási folyamat árnyékában egy enyhébb légkört teremteni. Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök 2005-ös diyarbakiri beszédében kijelentette, hogy „a kurdkérdés az én kérdésem”,²⁹ ami jelzésértékű volt a korábbi tagadó diskurzushoz képest.

Az iszlamista gyökerű, ugyanakkor magát konzervatív és jobbközép pártként definiáló AKP a 2000-es években a voksok 34%-át (2002) és 46%-át (2007) begyűjtve a legerősebb párt lett, amely ráadásul nemcsak a közép-anatóliai vidékről, de a vallásos kurdoktól, Kelet-Törökországból is képes volt szavazatokat szerezni. Ebből kifolyólag a kurdok felé tett kedvezmények, amelyeket ráadásul az uniós csatlakozási folyamat részeként is találni lehetett – mint a kurd nyelvű rádiócsatorna vagy később a kurd nyelvű televízió indítása (2006) –, ha nem is elégíthették ki a kurd nemzeti-szekuláris köröket, de példaértékűek voltak a korábbi török kormányzatok politikájához képest. Ráadásul az AKP többnyire ügyesen kooptálta a vallási mozgalmak és klánok vezetőit, amit a keleti területekre juttatott beruházásokkal, segélyprogramokkal egészített ki, így 2013-ig a kurdok jelentős tömegeinek támogatására (szavazatára) számíthatott.³⁰

Az alapvető belpolitikai szükségletek mellett a külső tényezők változása is cselekvésre sarkallta a török vezetést. A 2003-as amerikai intervenció Irakban – amelyből Washington bosszúságára Törökország kimaradt, s végül csak néhány bázis használatát engedélyezte az offenzívához – teljesen új biztonságpolitikai környezetet teremtett. A már az 1991-es második öbölháború után is jelentős mértékben függetlenedő észak-iraki kurdok hamarosan egy svájcnyi területen autonómiát kaptak (Kurd Regionális Kormányzat), amit Ankara fenyegetésként élt meg, másrészt a PKK, amely úgy tűnt, hogy a 2000-es évek elején végképp összeomlik, megerősödött, s újrakezdte offenzíváját 2004 közepétől. Részben ez is készítette arra Erdoğant, hogy politikai megoldást találjon a „kurdkérdésre”.

Komolyabb, az erősödő kurd politikai mozgalom igényeit kielégítő eredmények nem születtek, ezzel szemben 2007-től már rendszeressé váltak a PKK akciói Törökország

²⁹ 'Kürt sorunu benim sorunum' [online], 2005. 08. 12. Forrás: hurriyet.com.tr [2024. 01. 10.].

³⁰ Güneş, Cengiz (2020): Kurdish Political Representation in Turkey: The Changing Context and New Trends. In Gürses, Mehmet et al. (szerk.): *The Kurds in the Middle East*. Lexington Books, 3–20.

területén, ráadásul nem is eredménytelenül. Egy kutatás szerint 1993 és 2012 között a több mint 1700 akció közül (szabotázs, emberrablás, falusi támadás, katonai támaszpontok és előőrsök elleni támadás, bombatámadások, öngyilkos robbantások stb.) a katonai támaszpontok és előőrsök elleni támadások voltak a leghatásosabbak.³¹ A szervezet támadásai korlátozott török katonai intervenciókat eredményeztek Észak-Irakban. Mivel ezek nem voltak képesek kiszorítani a szervezetet a régióból, a kormányzat a „furkósbot és mézesmadzag” politikáját alkalmazta. Az előbbi keretében 2009 áprilisában elindult az alapvetően kurd politikusok, egyetemi tanárok, újságírók és jogászok ellen zajló KCK-művelet (KCK operasyonu), amelyben többek között a diyarbakiri polgármestert, Osman Baydemirt is letartóztatták. Ennek keretében 2012-ig több ezer embert vettek őrizetbe, illetve tartóztattak le (a számok források szerint változnak, megközelítőleg 7–9 ezer embert vettek őrizetbe), s több ezer ember ellen indult eljárás. Az akkor ezzel párhuzamosan folyó Ergenekon- és Balyoz-ügyek mellett a legmeghatározóbb, kifejezetten a kurd nemzeti mozgalom meggyengítését szolgáló művelet vette kezdetét (az eljárásokban 2013-ban némi könnyítést vezettek be, több embert szabadon engedtek, azonban 2015-től újabb letartóztatási hullám kezdődött).³²

Miközben a kurd politikai mozgalomra komoly nyomás nehezedett, megindult egy szélesebb társadalmi egyeztetéssel mediatizált enyhülés is: 2009-ben meghírdették az úgynevezett kurd nyitást (Kürt açılım), amely a PKK fegyverletételéért cserébe amnesztiát és némi kulturális jogokat ígért. Ez a folyamat viszont gyakorlatilag leállt a harburi határátkelőnél történtek miatt (az akkor parlamenti jelenléttel rendelkező kurd párt, a Demokratikus Társadalom Pártja [DTP] szinte nemzeti hősként fogadta a visszatérő 34 kurd fegyverest a tévécsatornák kamerái előtt 2009 őszén, komoly népszerűségvesztést okozva a kormánynak).³³ A nyitás gyors kudarcra után a DTP-t 2009 decemberében az alkotmánybíróság betiltotta.

Ezt követték az oslói titkos tárgyalások (2008–2011), amelyek eredménytelenül zárultak, s végül 2013 elején a HDP politikusainak közvetítésével, Abdullah Öcalan bevonásával a PKK fegyverszünetet hirdetett, amely nevroz ünnepén, a legnagyobb délkelet-törökországi kurd városban, Diyarbakırban hatalmas tömeg előtt, a börtönben ülő vezető levelének felolvasásával kezdődött meg.³⁴ A HDP-nek a PKK és a török kormány között mintegy mediátorként való megjelenése ráadásul a kurd politikai mozgalom legitimitását és elismertségét is növelte.³⁵

³¹ Cantenar, Ömer Faruk – Tümlü, Fatih (2016): PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıyatı Açısından Analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), 1–22.

³² Kars Kaynar, Ayşegül (2021): Politics and Criminal Justice: Integrating Courts to Turkey's Recent Kurdish Policy. *Journal of Balkan and Near East Studies*, 23(4), 606–621.

³³ Özhan, Taha (2014): *Normalleşme Sancısı. Açılımdan Çözüm Süreci'ne Türkiye (2008–2013)*. [online]. Forrás: SETA [2024. 01. 10.].

³⁴ *Öcalan: Silahlı unsurlarımız sınır ötesine çekilsin*. [online], 2013. 03. 21. Forrás: bbc.com [2024. 01. 10.].

³⁵ Güneş 2020: 16.

A háború újra fellángol: a fordulat körülményei

A 2010-es évek derekán tehát úgy tűnt, hogy a „megoldási folyamat” (çözüm süreci) vagy „békefolyamat” (barış süreci) révén sikerült tartós békét elérni a török állam és a PKK között. Erre történtek is erőfeszítések; mindenképp történelminek tekinthető, hogy 2014 nyarán a megoldási folyamatról törvény is született (6551 tv.).³⁶ A biztató kezdetek mellett állandósult a HDP képviselőinek közvetítésével a konzultáció a börtönben ülő Öcalannal. Végül 2015. február végén az isztambuli Dolmabahçe-palotában, egy török és egy kurd csoport részvételével, így többek között Yalçın Akdoğan miniszterelnök-helyettes, Efkân Ala belügyminiszter, Mahir Ünal AKP-s frakcióvezető, illetve a HDP három képviselőjének, az Imralira rendszeresen járó Sırrı Süreyya Önder, İdris Baluken és Pervin Buldan jelenlétében mind török, mind kurd részről egy-egy beszéd hangzott el a média közvetítésével. Ezekben a demokrácia fontossága és a demokratizálódás, valamint egy új alkotmány ígérete is felmerült. Önder egy tíz pontból álló szöveget olvasott fel, általános kitételekkel a demokráciára, a közös országra, az identitás elismerésének fontosságára és egy új alkotmányra vonatkozóan.³⁷

Azonban a hangzatos bejelentés után nem sokkal a folyamat zátonyra futott (alig pár héttel később már fegyveres összecsapásokra is sor került).³⁸ Ekkorra már azonban egyre nőttek az ellentétek a kormányzat és a kurd nemzeti mozgalom között, ami miatt szakítás következett be egyrészt a felek eltérő érdekei, másrészt pedig a 2014–2015 folyamán bekövetkező szíriai változások miatt. Ahogy látni fogjuk, a folyamat leállításával a korábbi eszközökhöz, a „PKK-kérdés” fegyverrel történő rendezéséhez tért vissza az AKP-kormány.

A megbékélésnek alapvetően gátat szabott az, hogy a török vezetés nem a PKK politikai kooptációját, illetve a kisebbségi jogok további kiterjesztését kívánta elérni, hanem annak fegyveres kivonulását az országból – jobb esetben megadását, cserébe a beígért amnesztiáért. A PKK ellenben az így nyert időt arra használta fel, hogy megerősítse helyzetét a hátszágban, illetve Szíriában, ahol 2013-tól egyre nagyobb konfliktus alakult ki a különböző felkelő csoportokkal, a dzsihadistákkal, majd főleg az Iszlám Állammal. Még a békefolyamat elején, 2013 februárjában jött létre a délkelet-törökországi kurd fiatalokból verbuválódó Hazafias Forradalmi Ifjúsági Mozgalom (Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi – YDG-H),³⁹ amely lazán kapcsolódott a PKK-hoz, s a későbbiekben tett szert nagyobb szerepre a török állam és a PKK konfliktusában.

A békefolyamatban az egy ideig konvergáló érdekeket végül két dolog írta felül. Az egyik kül- és biztonságpolitikai természetű volt, s Szíriával függött össze: az Iszlám Állam előretörésével jelentős csata (nemcsak katonailag, de hamarosan szimbolikusan is) bontakozott ki a közvetlenül a török határ szomszédságában lévő Kobane városánál. Ebben a helyzetben Törökország nem engedte meg, hogy a PKK egységei a török határ felől szíriai területre lépve bekapcsolódjanak a harcokba, ami jelentős felháborodáshoz

³⁶ *Terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesine dair kanun* [online] 2014. 07. 16. Forrás: mevzuat.com.tr [2024. 01. 10.].

³⁷ *10 Maddelik bildiride öne çıkan madde*. [online], 2015. 02. 28. Forrás: TRThaber.com [2024. 01. 10.].

³⁸ *Dolmabahçe Mutabakatı sonrası neler yaşandı?*. [online], 2021. 02. 28. Forrás: bianet.org [2024. 01. 10.].

³⁹ Pénzváltó 2016: 24.

vezetett a kurdok nacionalistább csoportjai között, s egész Délkelet-Törökországban zavargások törtek ki, amelyeket fegyveresen kellett felszámolni. Az ostrom során mutatott török viselkedés tehát alapvetően felborította az amúgy is kényes alapokon álló békefolyamatot, azonban egy másik tényező még inkább kiélezte a viszonyt: az Egyesült Államok (és nyugati szövetségeseinek) beavatkozása, ami pár hónap alatt eldöntötte az ütközet sorsát. Az Iszlám Állam vereséget szenvedett, s a kurdok hamarosan offenzívába mentek át. A kurdok – ezen belül a PKK/PYD – pozíciói megerősödtek, önbizalmuk is megnőtt, a lehetőségeik szintén nőttek.

Azáltal, hogy az Iszlám Állam elleni harcba aktívan bekapcsolódott a legerősebb NATO-tagállam úgy, hogy a szíriai PKK helyi szervezetét és annak fegyveres erőit tette legfőbb szövetségesevé, megváltoztatta a helyi erőviszonyokat, Ankarában pedig beindította a Sèvres-szindrómaként jellemzett reflexeket – ami az ország külföldi hatalmak általi feldarabolásának képét vetíti előre. Valóban, a következő években amerikai támogatással a kurd csapatok jelentős területeket foglaltak el, 2017 közepére magát az Iszlám Állam fővárosát, Rakkát, s 2018-ra az Eufrátesztől keletre lévő egész területet megszerezték, amit Ankarában veszélyes fordulatként értékeltek, hiszen a PKK hatalmas, függetlenségre törekvő hátországot nyert így magának, ráadásul mindezt Törökország legfontosabb NATO-szövetségese, az Egyesült Államok támogatásával tudta elérni.

Noha mindezt 2014 végén, 2015 elején még nem lehetett tisztán látni, a kobanei győzelem mindenképp jelzésértékű volt a török vezetés számára. Ráadásul miközben a PKK-hoz kötődő csoportok sikereket értek el Szíriában, a HDP is növelni tudta a támogatottságát: a párt társelnöke, Selahattin Demirtaş a 2014-es államfői választáson a szavazatok 9,8%-át szerezte meg – ezzel pedig a kurd jelölt szavazataránya közel került a 10%-hoz, ami a parlamenti választáson a bejutási küszöb. Az eredmény tovább növelte a HDP szimpatizánsainak magabiztosságát – és aggasztotta a kormánypártot –, mivel a küszöb átlépésével egy kurd párt önerőből a parlamentbe juthatott.

A HDP és a PKK megerősödése, valamint a 2015. februári bejelentések után a konkrét eredmények, így a fegyverletétel elmaradása, a kölcsönös (a PKK és a török kormányzat közötti) bizalmatlanság és a valós megoldáshoz vezető út kidolgozásának hiánya (általános elvek és ígéretések hangoztatásán túlmenően nem sikerült pontos terveket felmutatni) végül a békefolyamat leállítását eredményezte, ami zárójelbe tette a Dolmabahçe-palotában történeteket.⁴⁰ A nacionalista szövegek a későbbi jobbrtolódás előszelének bizonyultak, a török államfő a későbbiekben többször is visszautasította a Dolmabahçében kötött megegyezést. A békefolyamat bukásáért mindkét fél egymást okolja.

A folyamatot a 2015. júniusi választás gyorsította fel: az AKP ugyan győzött, azonban az egyszerű többség megszerzéséhez szükséges mandátumszámot nem tudta megszerezni, így a parlamentbe jutó három ellenzéki párt egyikével kellett volna megállapodnia a kormányalakításról. E három tömörülés között volt a történelmében először a 10%-os parlamenti küszöböt átlépő párt, a HDP is. Mivel a három párt közötti jelentős ideológiai különbségek miatt – egy nemzeti radikális pártnak, egy szekuláris „szociáldemokratá”,

⁴⁰ Çiçek, Cuma – Coşkun, Vahap (2016): *The Peaceprocess From Dolmabahçe to Present-Day: Understanding Failure And Finding New Paths*. [online], 2016. 04. 01. Forrás: tr.boell.org [2024. 01. 10.].

„atatürkista” és egy baloldali kurd formációnak kellett volna összefogni – ellenzéki koalícióalkotásra nem volt valós esély, az AKP-val kellett volna tárgyalásokba bocsátkozni, amire annak akkori elnöke, Ahmet Davutoğlu hajlott is.

Azonban Selahattin Demirtaş vezetésével a HDP kinyilatkoztatta, hogy Erdoğan nem fogják támogatni a már akkor napirenden lévő elnöki rendszer bevezetésében, így az esetleges koalícióalakítás (legyen az kormányon kívüli támogatás vagy kormányrésztétel) azzal fenyegette az államfőt, hogy informális befolyása megrendül, hiszen az akkori alkotmány szerint a köztársaság elnökének inkább szimbolikus hatalma volt, az országot *de jure* a miniszterelnök irányította. Mivel mindkét másik párt is hasonlóan állt a közös kormányzáshoz, Erdoğan nem engedhette, hogy egyik vagy másik párttal létrejöjjön a koalíció. A politikai patthelyzet feloldását a november 1-jén tartott megismételt választások hozták, amelyeket az AKP magabiztosan nyert meg – köszönhetően annak, hogy a két voksolás közötti közel öt hónapos időszak alatt teljesen átalakult a politikai közbeszéd az ország biztonsági helyzetének romlása miatt.

Június 20-án a szír határhoz közeli Suruçban több mint 30 ember halálát okozva bomba robbant,⁴¹ amit a hatóságok az Iszlám Állammal hoztak összefüggésbe. Szintén a török hatóságok megállapítása alapján a két nappal később elkövetett, török határőrök meggyilkolásával járó ceylanpınari incidens mögött a PKK állt, amely így kívánta megbosszulni a suruçi robbantást. Ez az esemény ezután arra készítette a török kormányzatot, hogy beindítsa a háborús gépezetet, s kezdetét vette (*de facto* folytatódott) a török terrorrelenes háború, amellyel Ankara hadat üzent a PKK-nak, az IÁ-nak és más, baloldali terrorszervezeteknek is. A török légi erők hamarosan iraki és szíriai célpontokra mért csapásokat, de ami ennél is fontosabb: megkezdődött a PKK fegyveres kiszorítása az országból.

Harcok Törökországon belül: délkelet-törökországi városfoglalásoktól isztambuli terrortámadásokig

Délkelet-Törökországban már a 2014. őszi zavargások idején megindult a YDG-H látványos szervezkedése: a saját lakókönyékük védelme érdekében a tagok árkokat ástak, torlaszokat emeltek.⁴² Lényegében ez ismétlődött meg jóval komolyabb mértékben 2015 nyarának végétől. A PKK és a helyi kurd erők 2015 augusztusa és októbere között autonómiát hirdettek 18 délkelet-törökországi városban, egyúttal elkezdték ezek fizikai megerősítését a már korábban említett barikádok és árkok kiépítésével.⁴³ A mintát a PKK és a hozzá kötődő csoportok, szerveződő népvédelmi egységek számára valószínűleg Kobane jelentette, ahol sikerült pár hónapos szívós ellenállással megtörni az Iszlám Állam támadását. Egyúttal a szervezet abban reménykedhetett, hogy a HDP választási győzelme azt is jelezte, hogy sokkal többen fognak majd az ügyük mellé állni, mint korábban. Ezen percepciók vezettek oda, hogy 2015 végén az eddigi küzdelem a vidékről városi környezetbe került.

⁴¹ Cakan, Seyhmus: *Suspected Islamic State Bomber Kills 30 in Turkish Town*. [online], 2015. 07. 21. Forrás: reuters.com [2024. 01. 20.].

⁴² Pénzváltó 2016: 25.

⁴³ Pénzváltó 2016: 29.

Amíg ezeket a változásokat a török állam eleinte elnézte, addig a HDP megpróbálta elejét venni a konfliktus elfajulásának. Demirtaş, a párt társelnöke szeptember folyamán kelet-törökországi utat is tett, ahol békülékenyebb hangot megütve megpróbálta jobb belátásra téríteni a háborúra készülők kurd csoportokat – eredménytelenül.

A választási kampány során, 2015. október 10-én robbantottak Ankarában a HDP egyik kampányrendezvényén – a hivatalos álláspont szerint az Iszlám Állam tagjai. A robbantásban 102 ember vesztette életét – ez Törökország történelmének legsúlyosabb terrortámadása. A délkeleten egyre jobban eszkalálódó konfliktus, a kampány kormány-pártot favorizáló kiegyensúlyozatlansága végül a HDP gyengüléséhez vezetett: ezúttal a szavazatok 10,75%-ával 59 mandátumot sikerült szereznie.

A választások után meg is kezdődött a TSK nagy erejű és szervezett válaszcsoportja az önszerveződő kurd autonómiák ellen. A régióban lévő csendőrség és rendőrség számát is megemelték, egyúttal újabb csapatokat vezényeltek oda. Az év végén elkezdődött az állami alkalmazottak visszavonása a térségben – így például a pedagógusoknak tanszünetet hirdettek –, egyúttal kijárási tilalmat hirdettek az érintett keleti megyékben. Ezt számos alkalommal meghosszabbították.

2015. december közepén a hatékonyabb koordináció érdekében a PKK bejelentette a Polgári Védelmi Egységek (Yekîneyên Parastina Sîvîl – YPS)⁴⁴ létrehozását. A következő hónapokban megindult a TSK a PKK-hoz kapcsolódó fegyveres csoportok ellen; 2016 tavaszán számos délkelet-törökországi város első negyedeiben öldöklő harcok kezdődtek, amelyek keretében egy részük földdel vált egyenlővé (Diyarbakır, Nusaybin, Sirnak stb.). A túlerőnek, a jobb felszerelésnek köszönhetően a TSK pár hónap alatt pacifikálta ezeket a városokat, s a PKK (vagy a hozzá kapcsolódó fegyveres erők) kiszorította a régió városaiból. Azonban a Délkelet-Törökországban folyó harcokban az ENSZ jelentése szerint 2015. július és 2016. december között mintegy kétezer ember vesztette életét, s egész városrészek lettek a földdel egyenlővé, több tízezren kényszerültek otthonuk elhagyására.⁴⁵ A veszteségek 2016 júliusára ötezer halottra és legalább hatezer elpusztított épületre nőttek.⁴⁶

Katonai intervenciók Szíriában

Ahogy korábban említettük, 2015 közepétől számos katonai akciót indított a török hadsereg a határ menti kurd (PYD-) állások ellen, akár légitámadások, akár tüzérségi támadások formájában.⁴⁷ A délkelet-törökországi helyzet stabilizálódásával egyre inkább Szíriára helyeződött a hangsúly. Egyúttal megindult a török határ mentén egy három méter magas,

⁴⁴ Pénzváltó 2016: 31.

⁴⁵ *Report on the Human Rights Situation on South-East Turkey, July 2015 to December 2016*. [online], 2017. 03. 10. Forrás: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [2024. 01. 10.].

⁴⁶ Gunter, Michael M. (2018): *Historical Dictionary of the Kurds*. 3. kiadás. Lanham: Rowman & Littlefield, 9.

⁴⁷ Érdemes megemlíteni az Eufrátesz Sah hadműveletet, amely még 2015. február közepén zajlott le szír területen, a PYD-vel való kooperáció mellett: ekkor, egy rendkívül korlátozott akció keretében a terjeszkedő Iszlám Állam elől a török határ közelébe relokálták Szulejman sah (az Oszmán-dinasztia egyik őse) sírját, ami török területnek számít Szíriában.

mélységi védelemmel (őrtornyokkal, árkokkal, drónokkal) megtámogatott betonfal felépítése, amelynek kifejezett célja az volt, hogy elejét vegye a terroristák beszivárgásának szíriai területről. Mivel a határ teljes hosszában felépítették, így ez kevésbé az Iszlám Állam vagy az al-Káida szervezetek ellen, sokkal inkább a PYD-hez és a PKK-hoz kapcsolódó csoportok elleni védekezést szolgálta.

A török vezetés több alkalommal megpróbálta kierőszakolni a beavatkozást, s ehhez valamilyen nemzetközi támogatásra is szert tenni. Továbbá a kormányzat jelezte, hogy abban az esetben, ha a PYD fegyveres erői megpróbálnának átkelni az Eufráteszen, az egyértelműen megtorláshoz fog vezetni. Az év közepének viharos hónapjai – miniszterelnök-váltás, majd a július 15-i puccskísérlet – lekötötte a törökök energiáit, így lehetővé vált, hogy a kurdok és szövetségeseik elfoglalják Manbídzsot az Eufrátesz nyugati oldalán, s meginduljanak az afríni kanton felé. A kurdok sikere az Iszlám Állam ellen nemcsak nemzetközi támogatottságukat növelte volna, de jelentős észak-szíriai határszakasz fölötti kontrol megszerzését is jelentette volna. Az afríni kantonnal történő szárazföldi összeköttetés megteremtése után hipotetikusan megnőtt volna annak az esélye, hogy a kurd fegyveresek nyugat felé előrenyomulva az Idlib tartományban lévő dzsihadista szervezeteket legyőzve akár a Földközi-tengerhez is kijussanak. Ez geopolitikailag Törökországot elvágtatta volna az arab szomszédságtól, erősen szűkítette volna szíriai mozgásterét, egyúttal a tengeri kijárat nagyon fontos kereskedelmi és logisztikai lehetőségekhez juttatta volna az észak-szíriai kurdokat. Noha ennek megvalósulására eleve csekély esély volt, a PYD folyamatos katonai erősödése tagadhatatlan volt.

Ennek megtörésére Ankara a katonai intervenció eszközéhez fordult. A szíriai érdekei biztosítása érdekében az elmúlt közel tíz évben négy hadjáratot hajtott végre, amelyek közül egy stratégiailag a kurdok megállítását, kettő kifejezetten a PYD által ellenőrzött területek csökkentését szolgálta, egy pedig nem a kurdok ellen, hanem az idlibi területek védelmére irányult.

Az Eufrátesz Pajzsa hadművelet

A szíriai helyzetben bekövetkező változások jól jelezték, hogy 2016 derekán Ankarának már Moszkvával kellett megegyeznie az intervenciót illetően. Ezt követően, 2016. augusztus 24-én⁴⁸ megindult a TSK és a vele szövetséges (jellemzően szíriai arab és turkomán) csapatok offenzívája az Iszlám Állam ellen. Noha hivatalosan az IÁ visszaszorítása volt a cél, valójában a kurd előretörés eltorlaszolását szolgálta az intervenció, s Al-Bab elhúzódó ostromának végén ezt Törökország el is érte. Hivatalosan a hadművelet 2017 márciusában állították le, miután Manbídzs elfoglalását úgy akadályozta meg a kurd vezetés, hogy a törökökkel szomszédos területeket átengedte – legalább egy időre, hivatalosan – Aszadnak.

⁴⁸ A történelmi jelentőségű, a régiót oszmán kézre juttató 1516-os Merdzs Dabik-i csata 500. évfordulójára időzítve.

Az Olajfaág hadművelet

A 2018. január 20-án indított offenzíva célja immár nem az Iszlám Állam elleni harc, hanem kifejezetten a PYD-ellenőrzés alatt álló Afrín tartomány megszerzése volt. Az Eufrátesz Pajzsához hasonlóan ezúttal is Moszkva jóindulatát kellett megnyerni az akcióhoz. A korábbi hadjárat mintájára ismét nagy számban vetették be a Szabad Szír Hadsereg katonáit,⁴⁹ ugyanakkor a dombos területeken többszintű védelmi vonalakat kiépítő kurd erők ellenállása így is okozott meglepetéseket. A mintegy két hónapos hadjárat viszont teljes sikert hozott: a kezdeti nehézségeket legyűrve Afrín városába végül harcok nélkül vonultak be a török erők. Az oroszok fellépése miatt azonban nem sikerült elfoglalni a tartománytól délre lévő Tel Rifátot és környékét, ahova a kurd erők visszavonulhattak, így a manbídzi kiszögellésen kívül az Eufrátesztől nyugatra a PYD ellenőrzése alatt maradt egy kisebb terület.

Ennek elfoglalására az utóbbi három évben többször is kísérletet tett a török haderő, azonban ezek az akciók Oroszország közbelépése miatt pár napnál tovább sohasem tartottak, s eddig csak néhány falu visszafoglalására szorítkoztak. Azonban az újabb és újabb próbálkozások bizonyítják, hogy Ankara eltökélt a kurdok ellenőrzésének teljes felszámolásában.

A Béke Forrása hadművelet

Az összes szíriai török hadművelet közül a legnagyobb magyarországi visszhangot kapó Béke Forrása hadműveletre 2019 őszén került sor. Ennek célja a török–szír határ mentén egy megközelítőleg 30 km mély biztonsági zóna létrehozása volt. A zóna kialakításában a PYD nyilvánvaló ellenállása mellett az Eufrátesztől keletre állomásozó amerikai csapatok jelenléte okozta a legnagyobb gondot – azok kivonásához viszont csak a Washingtonnal történő megegyezés révén lehetett eljutni. A Recep Tayyip Erdoğan török és Donald Trump amerikai elnök közötti relatíve jó kapcsolatnak köszönhetően már 2018 végén felmerült az amerikai csapatok távozása, azonban ez az amerikai külpolitikai és védelmi apparátus ellenállása miatt végül nem valósult meg. A nagyjából egy évvel későbbi próbálkozás azonban már sikerrel járt: Trump elrendelte az amerikai csapatok relokációját, ezzel szabad utat adva a török intervenciónak. A mintegy nyolc napig tartó offenzíva október 9-én kezdődött meg a TSK csapatainak, illetve a vele szövetséges szíriai egységeknek a bevetésével, drónok kiterjedt alkalmazása mellett.

A harcok nemzetközi nyomásra, de főképp Moszkva beavatkozásának – az amerikaiak kivonulása jelentette hatalmi vákuumot Oroszország töltötte ki –, illetve a szír kormányerők PYD általi, manbídzi behívásának köszönhetően leálltak. Az októberben Mike Pence amerikai alelnökkel Ankarában és Vlagyimir Putyin orosz elnökkel Szocsiban folytatott tárgyalások eredményeként ideiglenes fegyverszünetet értek el, illetve a szíriai határ mentén 30 km-es mélységből a PKK csapatainak kivonásról, valamint közös orosz–török

---

⁴⁹ Engin, Yüksel: (2019): *Strategies of Turkish Proxy Warfare in Northern Syria*. [online], 2019. 11. Forrás: Clingendael, Netherlands Institute of International Relations [2024. 01. 10.].

járőrözésről állapotok meg,⁵⁰ hogy megvalósuljon a török biztonsági zóna. Az intervenció nagy nemzetközi kritikát váltott ki, számos elítélő nyilatkozat született – az Európai Unióét éppen Magyarország vétója késleltette.⁵¹ Azonban a török csapatok Tel Abjad és Rasz al-Ajn között az M4-es autópályáig egy nagyjából 30 km mély területet vontak ellenőrzés alá, pár ezer km²-t.

Az észak-szíriai intervenciók jelentős népmozgásokat váltottak ki: Afrínból az Olajfaág hadművelet következtében több mint 150 ezer ember menekült el, jellemzően Tel Rifátban, Nubulban, Zahrában és Fafinban találtak menedéket.⁵² A megüresedett házakba ezután arab menekültek költöztek be.

Szintén jelentős tömegeket kényszerített lakhelyük elhagyására a Béke Forrása offenzíva. Az így keletkezett űrt a török kormányzat szíriai menekültek odatelepítésével kívánta betölteni – Erdoğan részben ezzel igyekezett igazolni Európa felé az intervenciót: ha Törökországra kisebb migrációs nyomás nehezedik, akkor az az EU biztonságát is szolgálja.

A problémák azonban a területek elfoglalásával nem értek véget. A helyben maradó kurdok megszervezték magukat, számos csoportot létrehoztak, amelyek rendszeres terrortámadásokat hajtanak végre az ott állomásozó török és velük szövetséges arab csapatok ellen.⁵³ Azért, hogy pacifikálhassák és újjáépíthessék az Észak-Szíriában elfoglalt területeket, a kormányzat effektíve integrálta Törökországba. A közigazgatásért a szomszédos megyék kormányzói felelősek, az energiaellátás is Törökországból történik, miközben török cégek jelentős mértékben vesznek részt a területek újjáépítésében.

A Tavasz Pajzsa hadművelet

Az utolsó nagyobb szíriai beavatkozásra a Tavasz Pajzsa hadművelet keretében 2020. február végén és március elején került sor, ekkor azonban nem a kurd ellenőrzés alatt álló területek, hanem a jobbára dzsihadista ellenőrzésű Idlíb tartományt elfoglalni akaró szíriai erők ellen avatkozott be a török hadsereg. A konfliktusnak a március 5-én megkötött fegyverszünet vetett véget, azonban a fegyveres összecsapások azóta is – igaz, jóval kisebb intenzitással – folynak.

Az amerikaiak kelet-szíriai jelenlétének csökkenése nyomán kialakult hatalmi vákuumot Oroszország igyekezett betölteni. A török biztonsági követelések kielégítésére – ha már a 30 km mély pufferezóna kialakítására nem kerülhetett sor – a keleti területeken is bevezették a közös járőrözést az orosz csapatokkal. Ennek lényege, hogy török és orosz katonai egységek, drónokkal megtámogatva, az adott területet bejárják – de ez messze nem megfelelő garancia a török félnek.⁵⁴

⁵⁰ *Ateşkesin bitimine saatler kala Rusya ile Türkiye anlaştı: Esad'dan Putin'e teşekkür.* [online], 2019. 10. 22. Forrás: tr.euro-news.com [2024. 01. 10.].

⁵¹ D. Kovács Ildikó: *Az EU figyelmeztetni akarta Erdogant a szíriai hadműveletek miatt, de Magyarország megvétózta.* [online], 2019. 10. 09. Forrás: 24.hu [2024. 01. 10.].

⁵² *UNHCR – Syria Factsheet (January – November 2018).* [online], 2019. 01. 09. Forrás: reliefweb.int [2024. 01. 10.].

⁵³ Engin, Yüksel: *Strategies of Turkish Proxy Warfare in Northern Syria.* [online], 2019. november. Forrás: Clingendael Institute [2024. 01. 10.].

⁵⁴ Interjú, Ankara, 2023. május.

Az ellenségeskedés a szíriai kurd entitással megmaradt a következő években is. 2022 tavaszán Recep Tayyip Erdoğan bejelentette, hogy az észak-szíriai kurd milícia ellen offenzívára készül.⁵⁵ A korábbiakban már felvázolt szíriai helyzetnek köszönhetően erre mind az Egyesült Államoktól, mind Oroszországtól szüksége van engedélyre. Ezt az engedélyt egyelőre nem kapta meg, az év nyarán Teheránban zajló orosz–iráni–török tárgyalások során, illetve az augusztusi bilaterális találkozón Putyin nem támogatta a korlátozott török beavatkozást.⁵⁶ Amerikai oldalról Joe Biden elnök már 2021 végén kijelentette, hogy nem járulna hozzá egy támadáshoz.⁵⁷

Mindenesetre a 2022. november 13-án, 6 halottal járó, Isztambul forgalmas sétálóutcáján elkövetett robbantást a PKK/PYD-vel kötötték össze a hatóságok,⁵⁸ ami közelebb hozta egy lehetséges újabb terrorhullám, illetve egy török beavatkozás lehetőségét. Oroszország és az Egyesült Államok azonban továbbra sem adott engedélyt a katonai intervencióra; Moszkva még külön csapatokat is küldött Tel Rifát térségébe november folyamán, ezzel is nyomatékosítva, hogy noha erőinek döntő része Ukrajnában van lekötve, valójában nem engedi, hogy felboruljon a 2020 tavasza óta kialakult szíriai *status quo*. A török katonai intervenció veszélye – legalábbis ideiglenesen – elhárult 2023 elejére; a 2023. február 6-i kahramanmaraşi földrengések, amelyek mintegy 10 törökországi megyét és Észak-Szíriát is érintették, több mint 50 ezer áldozatot követelve, a török vezetés fókuszpontját is elterelték, illetve a rend biztosítására még Szíriából is vontak vissza egységeket.

Fenyegetés és partnerség között: Észak-Irak

Ugyan a PKK Délkelet-Törökországban építette ki bázisát, észak-iraki megjelenése már az 1980-as években beemelte a szomszédos országot a konfliktusba. Ráadásul Irak és Törökország határterülete sajátos helyet képviselt a török külpolitikában, illetve a török–kurd kapcsolatokban. A terület (Moszul tartomány) első világháború utáni elcsatolását követően is búvópatakként a török érdeklődés fókuszában maradt. Ebben nemcsak az olajban gazdag terület közelsége, de etnikai diverzitása is közrejátszott: a kurdok és az arabok mellett török nyelvet beszélő turkomán népesség is él a régióban.⁵⁹

A kurdok helyzete, függetlenségi mozgalmak hatottak a törökországi kurdokra is, ezért a fegyveres konfliktusokat Ankara mindig élénk figyelemmel kísérte. Annál is inkább, mert az iraki–iráni háború alatt a kurdok ellen elkövetett atrocitások miatt sokan menekültek az országba, majd ugyanez megismétlődött a második öbölháború után is (igaz, a kurdok többsége viszonylag rövid időn belül visszatért Irakba).

⁵⁵ Emögött a hagyományos biztonsági megfontolások mellett az is szerepet játszhatott, hogy a 2023. nyári választásra készülő kormányzatnak kellett egy olyan agenda, amely hónapokra tematizálja a médiát, és amely megerősítheti szavazótáborát, egyúttal mozgósíthatja a nacionalista szavazókat – mindezt egy rekordokat döntő inflációs környezetben, amikor a kormánypárt és az államfő népszerűsége is mélyrepülésben volt.

⁵⁶ Szalai Máté – Wágner Péter (2022b): *Törökország szíriai terveit az ukrainai háború árnyékában 2. A nemzetközi és belpolitikai kontextus*. [online], *KKI Elemzések*, 2020/49. Forrás: kki.hu [2024. 01. 10.].

⁵⁷ Szalai Máté – Wágner Péter (2022a): *Törökország szíriai terveit az ukrainai háború árnyékában 1. Egy lehetséges beavatkozás szíriai és iraki kontextusa*. [online], *KKI Elemzések*, 2020/48. Forrás: kki.hu [2024. 01. 10.].

⁵⁸ Yazar, Başak Akbulut: *Beyoğlu'ndaki terör saldırısının üzerinden 1 yıl geçti*. [online], 2023. 11. 13. Forrás: aa.com.tr [2024. 01. 10.].

⁵⁹ Török nacionalista oldalon mind a mai napig felmerülő sérelem Moszul elvesztése.

Ankarára nézve még aggasztóbb módon már az 1980-as évek elején megjelentek a területen a PKK egységei, amelyeket mind a mai napig nem sikerült felszámolnia Törökországnak, pedig már 1983-ban megállapodást kötött Irakkal a határ menti területeken történő beavatkozásról (később Bagdad ezt felmondta).

Az 1991 után beálló hatalmi változás – a kurd területek *de facto* függetlenedése Bagdadtól, köszönhetően a repüléstilalmi zónának és az arab adminisztráció kivonulásának – történelmi lehetőséget adott az észak-iraki kurdoknak saját maguk megszervezésére. Ennek a folyamatnak az élharcosai a Kurdisztáni Hazafias Unió (PUK) és a Kurdisztáni Demokrata Párt (PDK) lett. A két formáció közt azonban 1994-től 1998-ig tartó háború tört ki, amelyben Törökország inkább a PDK-t támogatta (már csak azért is, mert a párt ellenőrzése álló terület volt határos Törökországgal, s a kereskedelem a török határátkelőhelyeken zajlott, komoly bevételt generálva), miközben a szintén a régióban tevékenykedő PKK ellen több katonai intervenciót végrehajtott.

Lényegében ezekben az években kialakult az a geopolitikai szövetségi (vagy inkább együttműködésen alapuló) hatalmi viszonyrendszer, amely napjainkban is meghatározza Észak-Irak és a környező országok viszonyát. Törökország továbbra is a PKK-t tekinti a legnagyobb veszélyforrásnak, s több offenzívát indított ellene (már az 1990-es évek közepén egy nagyobb, több tízezer ember felvonultatásával zajló offenzívával például sikerült is egy időre kiszorítani a határvidékről),⁶⁰ amelyben a területi közelség miatt számíthat a PDK-ra. A PDK és a PKK közötti ellentétes érdekek miatt már az 1990-es évek közepén komoly fegyveres összecsapások történtek a két szervezet között (2003 óta béke van, noha kisebb incidensek történtek azóta is). Ezzel szemben az Észak-Irak keleti, Iránnal határos részeit uralma alatt tartó PUK Irán támogatását élvezzi, s több alkalommal is hajlandó volt kooperálni a PKK-val, amely például az 1990-es évek közepén a PDK uralma alatt álló területeken lett egy időre menedékre.

Ahogy már említettük, 2003 jelentős fordulatot hozott az iraki kurdok életében: az amerikai intervenció utat nyitott az autonómiájuk bebetonozása felé, amit a 2005-ös alkotmány legalizált. Ankara eleinte komoly veszélyforrást látott ebben, rosszallását jelezte Washingtonnak is, illetve többször nyomatékosította, hogy a kurd függetlenedés átfogó katonai intervenciót fog eredményezni. Ezek végül elmaradtak (illetve korlátozottan, a PKK elleni hadjáratokra szorítkoztak), s 2008–2009-től kezdve egy külpolitikai nyitás valósult meg, amely tökéletesen illeszkedett Ahmet Davutoğlu akkori külügyminiszter „zéró probléma a szomszédokkal” (komşularla sifir sorun) szlogenjéhez.⁶¹

A török államfő, Abdullah Gül 2009-es utazása Észak-Irakba történelmi jelentőségű volt, ahogy az is, hogy ezen a látogatáson elhangzott a „Kurdisztán” kifejezés. Lényegében ettől kezdve a török politikai elit elfogadta retorikailag Kurdisztán létezését – igaz, ez kifejezetten az észak-iraki kurdokra vonatkozott. A magas rangú találkozik és a barátságos hangnem visszhangra talált. Hamarosan több gazdasági megállapodás született a két fél között, s a török cégek megjelentek az észak-iraki piacon. Törökország a legfontosabb

⁶⁰ Dudlák 2019.

⁶¹ Dudlák 2020.

gazdasági partnerre vált, a befektetések jelentős része napjainkban is onnan érkezik, s később, az olajvezeték megépítésével Törökország nemcsak fontos felvevőpiac lett, de kijárat is a tenger felé.

A kurd területek gazdasági felívelése mellett Erbilnek Bagdaddal szemben is szüksége volt egy fontos szövetségesre. Paradox módon Törökország közeledése iraki Kurdisztánhoz biztosította annak privilegizált helyzetét Irakon belül, pontosan a központi kormányzat (lehetséges) centralizációs törekvései ellenében. A török szövetségnek további dimenzióját jelentette, hogy a PDK vezetése, a Barzani család Erdoğan támogatójává vált a kurdkérdésben.

A két fél közötti kooperáció az Iszlám Állam 2014-es iraki megjelenése után is megmaradt. Mint láttuk, Ankara igyekezett a PDK-hoz kötődő észak-szíriai szervezeteket helyzetbe hozni (kevés sikerrel), miközben a pesmergákat területén átengedve lehetővé tette, hogy a PDK-hoz kapcsolódó kurd fegyveres erők Törökországon keresztül eljussanak Kobanéba.

A Barzani-vezetés és Ankara is rossz szemmel nézte a PKK megerősödését és előretörését a szindzsári térségben, amely stratégiai helyen található Szíria és a kurd régió között, Irak északi részén. A jellemzően a vallási kisebbség, a jezidik által lakott terület hatalmas vereséget szenvedett el az Iszlám Állam megjelenésével (a bálványimádónak tekintett kisebbség között vérfürdőt rendeztek), de annak kiszorítása már a PKK és az Irán által támogatott Népi Mobilizációs Egységek (PMU) révén történt. Noha a KRG csapatai is részt vettek a felszabadításban, a 2017-es népszavazást követően ki kellett vonulniuk a régióból, így a PKK helyzete relatíve megerősödött – annál is inkább, mert komoly pozíciókat szerzett a jezidi fegyveres csoportok között.⁶² Ezt Törökország hangosan elítélte, s már 2017-ben katonai intervenciót helyezett kilátásba, ha nem történik változás.

Az Erdoğan–Barzani-szövetségben a 2017-es kurd népszavazás jelentett komoly szakítópróbát. Ugyan a referendum mögött inkább álltak Barzani hatalmpolitikai tervei, mint egy valós függetlenedési kísérlet, az akció megmutatta, hogy az iraki kurdok nem számíthatnak az amerikaiak támogatására, miközben Törökország és Irán együttesen ítélte el a népszavazást.⁶³ A heves török retorika mellett inkább csak szimbolikus gesztusokra futotta (közös iraki–török hadgyakorlat, a török és az iráni vezérkari főnök kölcsönös látogatása), a kurd esetleges függetlenségi törekvésre a központi kormányzat adott valós választ: fegyveres összecsapásokat nem mellőzve számos, az iraki kurdok által elfoglalt (vitatott) területet szerzett vissza, így az IÁ elleni harc során elfoglalt „szerzeményeket” fel kellett adniuk Barzaniéknak.

A függetlenségi népszavazás után a Barzani-vezetés tekintélyének megtépázódása, illetve ambícióit és lehetőségeit tekintve meggyengült KRG ismét csak Törökországra számíthat Bagdad ellenében. A központi kormányzat és a KRG közötti viszony a 2020. májusi iraki választások után javulni látszott, nemcsak azért, mert az új kormányfő, a hírszerzési vezetőből miniszterelnökké avanszáló Musztafa al-Kázimi megértőbbnek

⁶² Younis, Nussiaihab: *Why Turkey Should Stay out of Sinjar*. [online], 2021. 02. 24. Forrás: ecfre.eu [2024. 01. 10.].

⁶³ Pénzváltó Nikolett (2018): *Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. Nemzet és Biztonság*, 12(1), 27–43.

mutatkozott a kurdok irányába, hanem mert a különböző „idegen” katonai milíciák kiszorítása vagy a központi kormányzat alá terelése is a programjának része lett.⁶⁴

Ez az érdekegyezés vezetett nemzetközi támogatással 2020 októberében az iraki központi kormányzat és a KRG között aláírt és Törökország támogatását élvező szindzsári egyezmény megkötéséhez,⁶⁵ amely a területen lévő idegen egységek távozását jelölte ki célként. Azonban az egyezmény eddig nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.⁶⁶

A PKK iraki jelenlétének felszámolása érdekében Törökország lényegében ugyanazt a stratégiát választotta, mint Szíriában: a hadműveleteket Észak-Irakba áthelyezve területfoglalásba kezdett, s a hegyvidéki területről megindult a kurd szervezet lassú, de biztos kiszorítása. A 2019 májusa óta egymást követő, közel egy tucat „Karom”⁶⁷ elnevezésű katonai intervenció jelentős sikereket ért el a határ menti területeken. Ráadásul a speciális egységek, a légielő, köztük drónok alkalmazásával véghezvitt akciók mellett gondosan előkészített merényletekkel igyekeznek a PKK vezetését is kiiktatni. A török hadsereg előrenyomulásának köszönhetően Hakurk, Haftanin, Záb, Avaszin és Metina térségében értek el területi nyereségeket. Az így török ellenőrzés alá került területeken bázisokat hoznak létre. Az Irakban állomásozó török haderő létszámáról nincsenek pontos adatok, több száztól több ezer főig szólnak a becslések. Egyes híradások szerint 40, az iraki vezérkari főnök több száz katonai posztról és öt nagyobb bázisról tett említést beszámolójában.⁶⁸

Az utóbbi évek összehangolt – titkosszolgálati és katonai – akcióinak következtében jelentős veszteségeket szenvedett el a PKK, magas rangú vezetők között is. Török források szerint a Törökországon belüli PKK-harcosok száma a 2016-os 2800-ról 2017-ben 995-re, 2018-ban 200-ra, 2019-ben 875-re, 2020-ban 320-ra, 2021-ben 180 alá csökkent.⁶⁹ A háború eredményeképp 2015 és 2023 vége között a Crisis Group nyílt forrásokból merített adatai szerint mintegy 6875 fő veszítette életét, közülük 4573 PKK-tag, 1454 fő a TSK részéről, valamint több száz civil.⁷⁰ A TSK vagy a PKK által közölt adatok ennél jóval nagyobbak.

Az iraki és szíriai katonai műveletek között jelentős különbségek vannak, ami a két ország belső helyzetéből és a nagyhatalmak jelenlétéből fakad. Irakot illetően Törökországnak sokkal nagyobb a mozgástere, mivel alapvetően a regionális kurd entitással kell egyeztetnie a beavatkozásokról – ennek vezetésével a már tárgyalt okok miatt alapvetően szoros a viszony. A katonai akciókat rendszeresen elítélő központi kormányzatnak viszont kisebb a mozgástere a törökök korlátozására; a nagyhatalmak viszont megint kevésbé vannak jelen a konfliktusban – ellentétben Szíriával. Ebből kifolyólag

⁶⁴ Éva Ádám (2020): *Irak bel- és külpolitikai viszonyai Mustafa al-Kázimi miniszterelnöki beiktatása után*. [online]. Forrás: AJRC-elemzések [2024. 01. 10.].

⁶⁵ *Text of Sinjar Agreement*. [online], 2020. 10. 10. Forrás: shafaq.com [2024. 01. 10.].

⁶⁶ Duman, Bilgay: *PKK'nın Irak'taki Yeni Stratejisi*. [online], 2021. 05. 01. Forrás: ORSAM [2024. 01. 10.].

⁶⁷ Aygün, Feyzullah Tuna – Çalıřkan, Sercan (2022): *Pençe Operasyonlarının Son Halkası: Pençe Kilit*. [online], 2022. 04. 30. Forrás: ORSAM [2022. 10. 22.].

⁶⁸ Szalai-Wágner 2022a.

⁶⁹ Gökçe, Gökhan (2022): *Türkiye'nin Artan İstihbarat Kapasitesi ve Terör Örgütü PKK ile Mücadele*. [online], *Kriter*, 6(64). [2024. 01. 10.].

⁷⁰ *Grafik ve haritalarda Türkiye'deki PKK Catışması*. [online]. Forrás: crisisgroup.org [2024. 01. 10.].

előreláthatóan a török hadműveletek folytatódni fognak Észak-Irakban a következő években is, hogy a PKK-bázisokat felszámolják. Ebben a helyzetben a határoktól viszonylag messze lévő Kandil-hegység esetleges semlegesítése lesz a legnagyobb kihívás.

Az európai hadszíntér: a terrortámadásoktól a médiaháborúig

A kurdkérdés a népes európai diaszpóra létrejöttével az elmúlt évtizedekben kilépett a közel-keleti keretből.⁷¹ A törökországihoz képest szabadabb légkör lehetővé tette különböző kurd szervezetek létrejöttét, amelyek sokat tettek a kisebbségben lévő népcsoport helyzetének és sérelmeinek propagálása terén.

A kivándorló kurdok más helyzetbe kerültek a befogadó országokban, azonban ez nem jelentette, hogy megszűntek volna a problémáik. Így például a legnagyobb közösségnek helyet adó Németországban, ahol becslések szerint mintegy 2,5 millió muszlim származású él,⁷² ugyanúgy török állampolgárként kezelték a betelepülőket, s problémáik esetén a török konzulátus felé orientálták őket. Így tehát dupla diszkrimináció érvényesült: nemcsak a bevándorló létből fakadó hátrányokat éltek meg, hanem a hatóságok szemében a török közösség részei is voltak, amelyen belül szintén kisebbségi helyzetbe kerültek.⁷³

Az önszerveződés folyamata az 1970-es és 1980-as években kezdődött. Már 1979-ben létrejött Németországban a KOMKAR, amely az NSZK-ba vándorolt kurd munkásokat igyekezett összefogni és érdekeiket képviselni.⁷⁴

A PKK már igen korán, 1978-ban megjelent Európában. A kontinensen történő szerveződés politikailag és anyagilag is jelentős szerepet játszott a szervezet felemelkedése szempontjából. Egyúttal a törökországi események – főleg az 1990-es évek véres harcái Kelet-Anatóliában – segítettek a kurd közösség mobilizálásában. A kurdok és a törökök között számos összecsapás történt Nyugat-Európában, 1993-ban a berni török nagykövetséget is támadás érte. Részben ennek, részben Ankara nyomásának tudható be, hogy számos nyugat-európai állam terrorszervezetnek nyilvánította a PKK-t (Németország még 1993-ban). A PKK által Nyugaton elkövetett merényletek (összekötvve a Törökországban nyaraló turisták elleniekkel) a „kurd ügy” egyre negatívabb megítélését hívták elő, így az hosszabb távon kontraproduktívnak bizonyult. A PKK emiatt az 1990-es

⁷¹ A valamivel több mint egymillió európai kurd diaszpóra – habár a közösség nagyságát illetően is nagy a becslések szórása – döntő többsége, nagyjából 85%-a törökországi kurd. Többségük Németországban él. Azonban ez a közösség sem homogén: különböző csoportjaik eltérő migrációs tapasztalattal rendelkeznek – az 1960-as és 1970-es években érkezők kevésbé képzettek, vidéki háttérrel rendelkeznek, az 1980-as puccs után pedig már inkább politikai okokból, sokszor menekültként érkezettek találunk. Az anatóliai állapotokhoz hasonlóan a többség szunnita, de jelentős alevi közösségek is élnek Nyugat-Európában. Ráadásul a 2015–2016-os menekültválság idején becslések szerint kb. 150 ezer kurd érkezett Észak-Szíriából is. Az utóbbi években zajló török belpolitikai folyamatok miatt szintén megnőtt a Törökországból érkező menekültkérelmek száma, amelyeknek mintegy 80%-a kurd volt 2016-ban. Eccarius-Kelly, Vera (2018): Kurds in Germany. In Gunter, Michael (szerk.): *Routledge Handbook on the Kurds*. London: Routledge, 440.

⁷² Kemény János (2021): *Iszlamista és dzsihadista csoportok tevékenysége német nyelvtérületen*. [online], *SVKI Elemzések*, 2021/18. [2024. 01. 10.].

⁷³ Ezzel szemben például a svéd szabályozás külön etnikumként tartotta őket nyilván, megkönnyítve kulturális szerveződéüket.

⁷⁴ Baser, Bahar (2013): *The Kurdish Diaspora in Europe: Identity Formation and Political Activism*. [online], *Bogazici University – TÜSIAD Foreign Policy Forum, Research Report* [2024. 01. 10.].

évek második felétől taktikát váltott, a nyugati célpontok lekerültek a napirendről, s megpróbált (baloldali) politikai szövetségeket találni.

Ez már az 1990-es évek vége felé sikerekhez vezetett (részben ez idézte elő Ankara ultimátumát a szíriai rezsim felé 1998-ban). Öcalan elfogása ugyan az európai szervezetnek is gondot okozott, több helyen zavargások voltak, törökök és kurdok csaptak össze, de sikerült normalizálni a helyzetet, s folytatni a tevékenységet. A World Trade Center elleni támadás után, 2002-ben az EU-ban is terrorista szervezetté nyilvánították a PKK-t, így a fegyveres, erőszakos akcióknak véget kellett vetni, amennyiben az uniós tagországok közvéleményét maguk mellé akarták állítani.

PKK-hoz kötődő személyek 1995-ben megalakították a száműzetésben lévő kurd parlamentet – amely ugyan 1999-ben feloszlatta magát, de addigra számos európai párthoz épített ki kapcsolatokat, és sikeresen propagálta a kurd ügyet is a kontinensen.⁷⁵ Jelenleg Nyugat-Európa számos államában tevékenykednek nagyobb, PKK-hoz kapcsolódó szervezetek. Az Europol által kiadott 2022-es *Terrorism Situation and Trend Report* szerint az 1993-ban alapított, belgiumi székhelyű Európai Kurd Szervezetek Konföderációja (KON-KURD), amelyet 2014-ben átneveztek Európai Kurd Demokratikus Társaságok Kongresszusává (KCDK-E), koordinálja Európában a PKK-hoz kapcsolódó szervezeteket ernyőszervezetként.⁷⁶

Ankara célja a mindenkori diaszpórapolitikán túlmenően,⁷⁷ a kurdok helyzetét illetően a nemzeti mozgalom térnyerésének és ezzel együtt a PKK-nak az akadályozása volt.

1. Diplomácia: a nyugati kormányoknak a PKK jelentette veszélyről való állandó informálása, egyúttal a szervezethez kötődő (kulturális) szervezetek bezárásának követelése, de minimum aktivitásuk visszafogása.
2. Kommunikáció/propaganda: a szélesebb közvélemény meggyőzése a PKK jelentette veszélyről, egyúttal a török kormány imázsának javítása.

A fentebb vázolt politika csak részben hozott sikereket. Egyrészt – Irakhhoz hasonlóan – Törökországnak korlátozott ráhatása van a kormányokra, ahol a bilaterális kapcsolatok mindenkori számos kérdésében vagy problémájában a kurdok/PKK csak egyet jelentettek a sok közül. Így a kétoldalú kapcsolatok harmonikus vagy éppen konfliktusos jellegében is visszatükröződött a befogadó államok viselkedése.

Az elmúlt évtizedeket tekintve Törökországnak hosszas diplomáciai küzdelem után a kurd tévécsatornákat sikerült egymás után bezáratnia a különböző európai államokban. PKK-hoz kapcsolódó televíziócsatornák története az 1995-ben brüsszeli stúdiókkal és londoni központtal létrehozott MED TV-vel kezdődött, amelynek sugárzását technikailag próbálta zavarni a török állam, azonban ennek sikertelensége miatt diplomáciai eszközökhöz folyamodott. Az Egyesült Királyságban 1999-ben sikerült elvetetni a licencüket. Erre a csatorna Medya TV néven Franciaországban kapott engedélyt, amit 2004-ben vontak vissza. A következő központ Dánia lett, ezúttal már Roj TV néven.

⁷⁵ Baser 2013.

⁷⁶ *EU Terrorism Situation & Trend Report (TE-SAT)*. [online]. Forrás: europol.europa.eu, 74. [2024. 01. 10.].

⁷⁷ Ennek fejlődéséről lásd részletesebben Egeresi Zoltán (2015): A vendégmunkások hazautalásaitól a nemzetközi lobbijig: Törökország és a török diaszpóra kapcsolata. *Kisebbségkutatás*, 24(2), 73–97.

A török diplomáciai nyomásnak köszönhetően – egyes hírek szerint többek között a csatorna bezárásához kötötték Rasmussen volt dán miniszterelnök NATO-főtitkári kinevezésének támogatását – 2013-ban a dán bíróságok 1,4 millió eurónyi pénzbírsággal és engedélyének bevonásával sújtották a Roj TV-t, amely be is fejezte működését.⁷⁸ A dán eljárás árnyékában már 2012-től kezdve rendszeres adással jelentkezett a Stêrk TV (norvég licenccel),⁷⁹ illetve a Newroz TV és a MED Nûçe TV, igaz, ez utóbbiakat 2016-ban az Eutelsat műhold-üzemeltető cég levette a programjáról, s jelenleg már nem működnek. Az előbbi viszont továbbra is sugároz különböző, a PKK-hoz kapcsolódó tartalmakat. Szintén 2012-ben elindult a Mesopotamia Music Channel (MMC TV), ugyanebben az évben Észak-Szíriában létrejött Kamisli központtal a Ronahi TV, amely jelenleg is működik.⁸⁰

A kurd diaszpóra miatti diplomáciai konfliktusok azonban a közelmúltban érték el az új csúcst. Törökország 2022-ben Svédország és Finnország esetében alkalmazta a „PKK-kártyát.” A kettő közül különösen Svédország esetében volt konfliktusos a kurdok helyzete miatt a kétoldalú kapcsolat. Egyrészt az északi állam mintegy 100 ezer kurdnak ad otthont, s Európában is kifejezetten liberális légkörben is nagyon aktív civil közösségi hálózat jött létre. Másrészt számos kurd származású képviselő is bejutott a svéd parlamentbe, egyikük, Amineh Kakabaveh 2021–22-ben függetlenként egymaga a mérleg nyelvét játszotta a törvényhozásban. Kemény kritikái miatt a török nagykövet már korábban követelte a kiadatását. A PYD 2016-ban irodát nyitott az országban, ahol egyúttal vezető PKK-tagok is látogatást tettek, velük magas rangú svéd politikusok is találkoztak – borzolva az ankarai kedélyeket.⁸¹

A két északi állam az ukrajnai orosz agresszió miatt úgy döntött, hogy szakít hagyományos semlegességi politikájával, csatlakozik a NATO-hoz, és 2022 tavaszán be is nyújtotta csatlakozási kérelmét. A biztonsági szövetség alapvetően pozitívan fogadta a két ország szándékát, azonban az év májusában Recep Tayyip Erdoğan államfő jelezte, hogy csak abban az esetben hajlandó támogatni a tagságukat, amennyiben teljesítik Törökország kéréseit. A 2022. nyári madridi NATO-csúcson végül az államfő nem vétózott, a három ország memorandumot⁸² is aláírt, amelyben a két skandináv ország vállalta, hogy a kisázsiai állam kéréseinek megfelelően jár el vagy módosítja a jogalkotását, ezzel persze további tág teret engedve a vitának.

Ankara azt kérte, hogy adjanak ki terroristákat – ezek döntő részét a PKK-val hozták összefüggésbe –, továbbá korlátozzák a PKK jelenlétét az országokban, illetve állítsák le a szíriai PYD-nek a fegyverszállításokat, egyúttal a 2019-es Béke Forrása hadművelet miatt leállított török fegyverexportot (amely az exportengedélyek visszavonását, *de facto* embargót jelentett) indítsák újra. Mindennek érdekében a török fél egy együttműködési mechanizmus létrehozását kérte: ezzel Ankara a mindenkorai PKK-hoz kötődő finn

⁷⁸ Serinci, Deniz: *Historic Danish Court Decision Against Roj TV Not Backed by All MPs*. [online], 2014. 02. 28. Forrás: rudaw.net [2024. 01. 10.].

⁷⁹ *Roj TV'nin uydu yayını kesilince Stêrk TV devreye giridi* [online], 2012. 02. 06. Forrás: berlinturk.com [2024. 01. 10.].

⁸⁰ *Roj TV kapatıldı, yerine 5 kanal geldi*. [online], 2012. 07. 31. Forrás: tv24.com.tr [2024. 01. 10.].

⁸¹ Pénzváltó Nikolett (2022): *Török akadály a svéd és finn NATO-csatlakozás előtt*. [online]. Forrás: SVKI *Elemzések*, 2022/10. [2024. 01. 10.].

⁸² *Trilateral Memorandum*. [online], 2022. 06. 28. Forrás: nato.int [2024. 01. 10.].

és svéd helyzetet szeretne volna monitorozni, illetve rákényszeríteni ezeket az államokat, hogy kevésbé adjanak teret a szervezetnek és a hozzá kapcsolódó egyesületeknek, személyeknek.

Mivel Finnország 2023 januárjában megadta az engedélyt a törökországi hadiipari exportra (s komparatív jóval kevesebb a problémája Ankarának Helsinkivel Stockholmhoz képest), a török fél jelezte, hogy hamarabb ratifikálhatja a finn csatlakozást, ami végül 2023 márciusában meg is történt.⁸³ Svédországgal a tárgyalások folytatódtak, számos törvénymódosítás ellenére sem tudták meggyőzni Törökországot. Ráadásul a NATO-csatlakozás kérdést Ankara ezután sajtóértesülések szerint összekötötte az F-16-os repülőgépflojtájának modernizációjával, illetve új repülőgépek beszerzésével, amivel kapcsolatban Washingtonnal kellett egyezkednie (ahol pedig a Kongresszusnak kellene rábólintania az ügyre, ott azonban a törököktől várják a ratifikációt).⁸⁴ A 2023. júliusi vilniusi NATO-csúcs előtt, az együttműködést megerősítő nyilatkozat révén,⁸⁵ a török államfő az év októberében a ratifikáció ügyét a parlament elé terjesztette, amelynek külügyi bizottsága decemberben jóváhagyta azt. Végezetül a svéd erőfeszítések, valamint az amerikai vezetés részéről az F-16-os gépek és modernizációs csomagok jóváhagyására tett ígérek meghozták az eredményt, s 2024. január végén a török parlament megszavazta az északi állam tagságát.

A kurdkérdés intézményesülése azonban megállíthatatlan volt. A törökországi szekuláris kurd politikai mozgalom az európai államok baloldala felé talált kapcsolódási pontokat. Francia értelmiségi támogatással így jöhetett létre például 1983-ban Párizsban a Kurd Intézet.⁸⁶ A későbbiekben számos kurd származású politikus futott be karriert az európai politikában.⁸⁷

Egyúttal a török kormányzati törekvések ellenére működnek a kurd kulturális szervezetek, 2014-től kezdve számos esetben szimpátiatüntetéseket szerveztek (PKK-s, öcalanos zászlóval felvonulva). Erdoğan megítélésének romlásával, a diaszpóra helyzetének átpolitizálásával (lásd a 2017-es népszavazási kampányt német, holland és osztrák viszonylatban) a kurdok megítélése javult. Az „önállósodási” törekvések is némi eredményt hoztak: így például Németországban 2017-ben az aleviket (noha esetükben törökökről és kurdokról is beszélhetünk) önálló felekezettként ismerték el.

Az utóbbi évek választásai adnak némi fogódzót a törökországi diaszpórában a kurd politikai mozgalom súlyának megállapításához. A választásokon ugyan csak a szavazati joggal rendelkezők vehetnek részt (így a többedik generációs, már török állampolgársággal nem rendelkező, de valamilyen szinten török vagy törökországi kurd identitással

⁸³ *Finlandiya'nın NATO'ya katılım protokolüne ilişkin teklif TBMM Genel Kurulunda kabul edildi.* [online], 2023. 03. 30. Forrás: aa.com.tr [2024. 01. 10.].

⁸⁴ Pénzváltó Nikolett (2023): *Török ügyek – svéd NATO-csatlakozás, Korán-égetések és amerikai F-16-osok.* [online], SVKI *Elemzések*, 2023/11. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2024.01.10.].

⁸⁵ *Press Statement Following the Meeting between Türkiye, Sweden, and the NATO Secretary General.* [online], 2023. 07. 10. Forrás: nato.int [2024. 01. 10.].

⁸⁶ *Qui sommes-nous?* [online], 2024. 01. 10. Forrás: institutkurde.org [2024. 01. 10.].

⁸⁷ Ahogy törökök is. A kurdokhoz hasonlóan a törökök is jellemzően baloldali pártokban politizálnak, s ebből kifolyólag Erdoğan nagy kritikusának számítanak. Szemléletes, hogy 2017-ben a Bundestag elé az örmény népirtás elismeréséről szóló javaslatot pontosan egy török származású politikus, Cem Özdemir terjesztette be.

személyek számának pontos megadása komoly nehézségekbe ütközik), de a választási részvétel tükrében jó képet kaphatunk a politikailag aktív tömegek preferenciáiról.

Az adatok azt mutatják, hogy az országos választási eredményekhez képest a HDP támogatottsága a diaszpórában jelentősen magasabb. Ahogy Törökországban, úgy a diaszpórában sem minden HDP-szavazó kurd: sok esetben a kurd alevik közösségszervező tevékenysége áll a sikerek mögött, miközben több, magát inkább liberálisnak tartó, külhonban élő török is a HDP-re adta voksát. A HDP választási sikere annak tekintetében még figyelemreméltóbb, hogy a kormánypárthoz képest jóval kisebb anyagi lehetőségekkel rendelkezik.

A kurd közösségek – ahogy egyre többen felveszik a befogadó ország állampolgárságát – az ottani, jellemzően baloldali pártoknak jelentenek szavazóbázist. Németországban 2017 márciusában – amikor az akkor folyó török népszavazási kampány miatt megromlottak a német kapcsolatok, s már készültek a pártok a szeptemberi németországi választásokra – newroz ünnepén egy CDU-s képviselő, Julia Klöckner is üdvözlőt küldött a kurdoknak, ami nagy visszhangra lelt a diaszpóra közösségeiben.⁸⁸

A kurdok és a PKK

A PKK és a különböző, nagyobb támogatásnak örvendő szekuláris-baloldali kurd mozgalmak azonban a kurd közösségen belül csak az egyik csoportot képviselik; rajtuk kívül politikailag fontos csoportot alkotnak a vallásos, konzervatív rétegek, illetve a gazdasági csoport.⁸⁹ Összességében a kurd közösségen belül a nyelvi/vallási/kulturális törésvonalak (lásd alevik és zazák, szunnita muszlimok, vallásosak és szekulárisok) eleve egy heterogén politikai közösséget jelentenek. A törökországi 12–15 milliós kurd népességnek csak egy része támogatja a PKK-t (a faluőrzők rendszerén keresztül vagy a TSK-ban összességében többen is harcolnak ellene), illetve magát a szekuláris nemzeti kurd politikai mozgalmat. Azonban kétségtelen, hogy a kurdok nemzetiesedése a PKK harcainak – és az erre adott állami válaszoknak – köszönhetően jelentős léptékben haladt előre az 1980-as és főleg az 1990-es években. Egyúttal a kurdok (kényszerű) városiasodásának, illetve a 2000-es évek folyamán meginduló középosztályosodás révén egy politikailag jobban szervezett és aktívabb közösség jött létre.

Mindez kedvezett annak, mintegy belesimulva a török belpolitikai folyamatokba, hogy az 1990-es évektől megjelenjen az önálló kurd politikai mozgalom, amely nem fegyveres eszközökkel, hanem politikai úton szállt síkra a kurdok kulturális és kisebbségi jogainak védelméért. Ekkor jöttek létre az első baloldali, de jellemzően kurdokból álló pártszervezetek.

A kurd pártok fejlődési íve mind a mai napig ugyanazt az ívet írja le: egy kis párt alakul, amely képes megszervezni magát elsősorban a keleti területeken, számos önkormányzati helyet megszerezve, illetve indul a parlamenti választásokon. Egy idő után azonban eljárás indul tagjai ellen az állam területi integritásának megsértése vagy terrorista propaganda

⁸⁸ Eccarius-Kelly 2018: 441.

⁸⁹ Çiçek 2017.

terjesztésének vádjával, ami a politikai szervezetre jelent komoly csapást, majd pedig az Alkotmánybíróság pár év aktív politikai részvétel után betiltja a pártot. A betiltáskor azonban a tagok jelentős része (parlamentari és önkormányzati képviselők) egyszerűen átül egy másik, korábban marginális kurd pártba, s folytatja a politikálást, már amennyiben valamilyen váddal nem tartóztatják le a hatóságok.

Az 1990-es évek fejleményei jelezték, hogy a korábbi évtizedekben érdemi képviselők nélkül maradó kurd ügy parlamenti vagy legalábbis külön pártpolitikai manifesztációt nyert. Az első kurd párt, a Népi Munkáspárt (Halkın Emek Partisi – HEP) 1990-ben alakult meg a baloldali Szociáldemokrata Népi Pártból (SHP) kizárt kurd képviselők csoportjából,⁹⁰ azonban a párt 18 képviselője az SHP listáján jutott be a parlamentbe.

Az SHP megjelenése a török törvényhozásban már az alakuló ülésen botrányba fulladt, amikor egyik tagja, Hatip Dicle kijelentette, hogy képviselői esküjét alkotmányos nyomásra kell letenni, Leyla Zana pedig – kurd nemzeti jelképként sárga-piros-zöld kendőt lobogtatva – kurdul tette le az esküjét. Nem sokkal később, 1992-ben a PKK jelképeinek használata miatt eljárás indult a párt ellen. A szervezetet végül az Alkotmánybíróság 1993-ban betiltotta, hogy aztán tagjai csatlakozzanak a nem sokkal a döntés előtt alapított Demokrácia Pártjához (Demokrasi Partisi – DEP) – korábban egy másik pártot, a Szabadság és Demokrácia Pártját (Özgürlük ve Demokrasi Partisi – ÖZDEP) is betiltotta, de az ellen is eljárás indult, hogy 1993-ban feloszlassák.

A PKK-val folyó háború miatt a pártok állandó nyomás alatt voltak, a fegyveres szervezettel való összejátszással vádolták őket, s több tucat tagjukat meggyilkolták, jellemzően a terrorizmus elleni küzdelemben részt vevő titkos JİTEM (Terrorelhárítási és Hírszerzési Ügynökség) egységei. A DEP sorsa is a feloszlítás lett 1994-ben, illetve több tagját, Hatip Diclét, Selim Sadakot, Orhan Dođant és Leyla Zanát,⁹¹ börtönbüntetésre ítélték. A párt 13 parlamenti képviselőjének mentelmi jogát felfüggesztették. Ezzel a deklaráltan kurd politikai mozgalmi parlamenti jelenlét bő évtizedre megszűnt Törökországban, noha más baloldali vagy jobboldali pártok soraiban természetesen helyet kaptak kurd képviselők (klán- és vallási vezetők, értelmiségiek, üzletemberek stb.).

A szekuláris-nacionalista csoportok a letartóztatások és ellehetetlenítések ellenére folytatták pártalapítási és politikai tevékenységüket. A következő kurd formáció a Nép Demokratikus Pártja (Halkın Demokrasi Partisi – HADEP) lett Murat Bozlak vezetésével, amely a többszöri letartóztatások és politikai nyomás ellenére 2003-ig képes volt fennmaradni. A keleti, délkeleti megyékben a helyhatósági választásokon jól szereplő formáció az 1999-es parlamenti választáson közel másfél millió szavazatot (5%) szerzett, amivel 34 képviselőt küldhetett volna a törvényhozásba – amennyiben át tudta volna lépni a 10%-os választási küszöböt. Mivel Bozlak mellett több vezetőt a török bíróságok eltiltottak a politikálástól, az új vezető Ahmet Turan Demir lett.

⁹⁰ Az indokot az szolgáltatta, hogy a képviselők a párizsi Kurd Intézet meghívásának engedve részt vettek egy konferencián.

⁹¹ Leyla Zana a kurd politikai mozgalom nőalakjaként vált híressé. Az eskütetele hatalmas felháborodást keltett az egész országban. Végül 15 évre ítélték el 1994-ben. Kiállásáért a kurdok jogai mellett 1995-ben Szaharov-díjat kapott. A török demokratizálódás jegyében 2004-ben kiengedték a börtönből, majd a további években különböző kurd pártok színeiben lett parlamenti képviselő. A kurd konfliktus kiújulása miatt 2016-ban újra letartóztatták.

Feloszlatása után a korábban, még 1997-ben alapított Demokratikus Néppárt (Demokratik Halk Partisi – DEHAP) vette át a szerepét, ahova egyszerűen átültek a HADEP-es politikusok,⁹² a tömörülés 2005-ben Leyla Zana frissen alapított pártjával összeolvadva létrehozta a Demokratikus Társadalom Pártját (Demokratik Toplum Partisi – DTP). A ráadásul egy új vezetői modellt valósított meg, ami azóta is jellemzi a kurd pártokat: élükön két társelnök, egy férfi és egy nő áll. A DTP első vezetői Ahmet Türk és Aysel Tuğluk lettek.⁹³ A párt a 2007-es választáson függetlenként indítva jelöltjeit képes volt 22 tagját a parlamentbe juttatni, majd pedig a 2009-es helyhatósági választáson is jó eredményeket elérni.⁹⁴ A 2007-es választási győzelem után pár hónappal azonban a főügyész eljárást indított a párt ellen. A törvényhozási jelenlét a korábbiakhoz képest nagyobb láthatóságot és politikai manőverezési lehetőséget adott a csoportnak, azonban, ahogy már említettük, 2009-ben az Alkotmánybíróság a DTP-t is feloszlatta. A régi recept szerint a parlamenti mandátumukat megőrző képviselők csatlakoztak a még 2008 májusában alapított Béke és Demokrácia Pártjához (Barış ve Demokrasi Partisi – BDP), amely 2014-ig adott parlamenti képviseletet a kurdoknak. A BDP a 2011-es választáson – összefogva számos baloldali szervezettel, párttal – összesen 35 független képviselőt küldött a TBMM-be, s 29 fővel saját frakciót hozott létre.

Ekkor a BDP jelentős változáson ment keresztül: a parlamenti helyeit átadta a 2012. október 15-én megalakított Népek Demokratikus Pártjának (Halkların Demokratik Partisi – HDP), míg a megyei, önkormányzati szintű szervezeteket megtartva, magát a Demokratikus Régiók Pártjára (Demokratik Bölgeler Partisi – DBP) nevezte át. Ezzel a stratégiai döntéssel egyszerre sikerült nyitni az országos politikában a baloldali és liberális szavazók felé – a HDP kényesen ügyelt arra, hogy a kurd képviselők mellett baloldali, liberális törökök is helyet kapjanak a frakcióban vagy a párt vezetésében –, míg a DBP egyértelműen a helyi, kurdok lakta keleti területekre tudott koncentrálni.⁹⁵ A pártalapítást ráadásul maga Öcalan is támogatta, így a PKK is jóindulattal állt hozzá a szervezethez.⁹⁶

A 2015-ös választáson a HDP egy demokrácia iránt elkötelezett, ösztörökországi, baloldali, a különböző etnikai, vallási kisebbségek, gendercsoportok felvállalt szószólójaként jelenhetett meg, miközben támogatókat tudott találni minden törökországi megyében; a szavazói bázis kibővítése a 2015-ös választási sikerekben manifesztálódott: így lett a HDP az első kurd párt, amely 13,1%-os eredményével képes volt átlépni a 10%-os választási küszöböt.⁹⁷

⁹² 1990'dan Bugüne, HEP'ten DTP'ye Kürtlerin Zorlu Siyaset Mücadelesi. [online], 2009. 12. 09. Forrás: bianet.org [2024. 01. 10.].

⁹³ Bozarslan, Mahmut: HEP'ten HDP'ye Kapatılan Kürt Partileri. [online], 2021. 03. 20. Forrás: voaturkce.com [2024. 01. 10.].

⁹⁴ Bozarslan 2021.

⁹⁵ Çiçek 2017: 265.

⁹⁶ Güneş 2020: 11.

⁹⁷ A korábbi kurdpárti szavazatokkal nehéz az eredmények összehasonlítása, mivel a párt mindenhol ki tudott állítani jelölteket, míg a korábbiak jóval korlátozottabban, jóval kevesebb megyében próbálkozhattak függetlenként indított jelöltekkel. Ezáltal Izmir, Bursa, Ankara stb. több százezer szavazatot hozó kurd közösségei is mobilizálhatóvá váltak.

1. táblázat: A kurd pártok választási eredményei

A párt neve	A választás éve	Arány (%)	A szavazatok száma (millió)	A mandátumok száma
HADEP	1995	4,17	1,17	0
HADEP	1999	4,75	1,48	0
DEHAP	2002	6,22	1,96	0
Függetlenek (DTP)	2007	5,24	1,84	26 (ebből DTP 22)
Függetlenek (BDP)	2011	6,57	2,82	35 (ebből BDP 29)
HDP	2015. június	13,12	6,06	80
HDP	2015. november	10,76	5,15	59
HDP	2018	11,76	5,87	67
YSGP	2023	8,82	4,8	61

Forrás: Török Választási Bizottság, saját gyűjtés

A 2015 őszen meginduló terrorellenes háború, ahogy említettük, megváltoztatta a belpolitikai helyzetet, ami már a 2015 őszi választáson érezte hatását a HDP szavazatszámának visszaesésében. A következő évben a parlamenti képviselők mentelmi jogát eltörölték, a párt két társelnökét, Selahattin Demirtaşt és Figen Yükekdağot több más képviselővel együtt letartóztatták. Selahattin Demirtaş Edirnébe vitték, azonban a börtönből is folytatta politikai szerepvállalását a Twitteren keresztül. A 2018-as államfőválasztáson a HDP jelöltje volt, akkor a szavazatok 8,4%-át szerezte meg.

A párt parlamenti és önkormányzati képviselői ellen folyamatossá vált a fellépés. A HDP-s polgármesterek helyére állami kinevezett került (kayyum), ezzel a párt hátszárára is súlyos csapást mért az állam. A 2019-es helyhatósági választáson, amikor a HDP jól teljesített a keleti megyékben és 65 polgármesteri helyet szerzett meg, hamarosan újra elkezdődtek a cserék; 2022 nyarán 65 városból 40 élére – köztük Diyarbakıréra is – központi kinevezett került.⁹⁸ A párt ellen 2021-ben eljárás indult, illetve folytatódtak a letartóztatások és a képviselők mentelmi jogának elvétele. A betiltás és a tagok politikától való eltiltása lehetőségének árnyékában nem sokkal a 2023-as parlamenti választás előtt a párt vezetése úgy döntött, hogy egy korábban alapított, viszont jelentéktelen párt színeiben indulnak a jelöltek a megmérettetésen. A választás a Zöld Baloldali Pártra (Yeşil Sol Partisi – YSP) esett.⁹⁹ Ezzel együtt több baloldali párttal összeállva Munka és Szabadság Szövetsége néven koalíciót hoztak létre: a szétforgácsolódás az eredményekben is látszott, 9% alá csökkent a párt támogatottsága, a vele egy koalícióban induló Török Munkáspárt viszont öt mandátumot és közel egymillió szavazatot kapott (ezúttal a rosszabb eredmény nem okozott gondot, mert 2022-ben 7,5%-ra vitték le a parlamenti bejutás küszöbét). A párt ekkor nem indított önálló államfőjelöltet, hanem a hatpárti ellenzéki koalíció aspiránsát, Kemal Kılıçdaroğlutt támogatta.

A párt 2023 végén új nevet vett fel. A Zöld Baloldali Párt 2023. október közepén nevét Népek Egyenlőségi és Demokrácia Pártjára (HEDEP – Halkların Eşitlik ve Demokrasi

⁹⁸ Kamer, Hatice: *Kayyumların yıldönümü: HDP'nin kazandığı belediyelerde son durum ne?* [online], 2022. 08. 19. Forrás: bbc.com [2024. 01. 10.].

⁹⁹ *We Launched Our Election Campaign Under the Banner of The Green Left Party.* [online], 2023. 04. 03. Forrás: hdp.org.tr [2024. 01. 10.].

Partisi) változtatta, társelnökei Tülay Hatimoğulları Oruç és Tuncer Bakırhan lettek,¹⁰⁰ nem sokkal később akronímját DEM Partira változtatta.

Azonban a magát inkább vallási alapon megfogalmazó népesség is rendkívül heterogén, noha többségükben összeköti őket a konzervatív szemlélet, a vallás hangsúlyozása az identitásban és a kommunistaellenesség, amely egyes csoportok esetében véres összecsapásokhoz vezetett a baloldali-szekuláris PKK-val. Közéjük sorolhatók a különböző, az oszmán időkben is meghatározó társadalomszervezési erővel rendelkező vallási rendek napjainkban szektákként azonosítható csoportjai (lásd naksibendik vagy a Fethullah Gülen mozgalmához csatlakozó kurdok), a vallásos, konzervatív „tömegek”, akik az utóbbi két évtizedben jellemzően az AKP-ben találták meg érdekképviselőiket. Végezetül külön csoportot képeznek a saját, kurd vallási alapú politikai mozgalmak, amelyek nem voltak képesek komoly bázist építeni maguknak. Ezek között megemlítendő a Zehra közösség, amely az 1990-es évek elején a tiltások ellenére saját, kurd nyelvű folyóiratot indított. A Zehránál lényegesen nagyobb nyilvánosságot ért el a vallási radikális mozgalom, a Kurd Hezbollah (nincs köze a libanoni Hezbollahhoz), amely az 1990-es években fegyveres harcot hirdetett a PKK ellen, s a két szervezet összecsapásaiban több száz ember vesztette életét. A szervezet nem a kurd függetlenségért szállt síkra, hanem az iráni forradalom és a különböző iszlamista mozgalmak által inspirálva a marxista úton járó kurd baloldal ellen.¹⁰¹

A szervezetet a 2000-es évek elején országos letartóztatási hullám (6000 tagját fogták el) és a vezetőjének, Hüseyin Velioglundak a halála törte meg. Pár évvel később újjáéledt, először a Mustazaflar (Elnyomottak) nevű mozgalomban, majd 2012-ben HÜDA PAR néven pártként. A formáció az 1990-es évektől eltérően már a kurd nyelvi és kulturális jogokat is felvette programjába, noha mindezt továbbra is iszlamista programba ágyazva teszi. A HÜDA PAR nagy történelmi pillanata a 2023-as parlamenti és államfőválasztáson jött el, amikor Recep Tayyip Erdoğan támogatásáért cserébe választási koalícióra lépett a kormánypárttal, s az AKP listájáról négy mandátumot szerzett.¹⁰²

Ahogy láttuk, a kurd közösség egyáltalán nem egységes; politikailag is fragmentált Törökországon belül. A parlamenti jelenlét tekintetében az AKP sikeresen kooptálja a kurdok egy jelentős részét (a 2023-as választási együttműködés miatt a konzervatívabb HÜDA PAR is rendelkezik mandátumokkal), a szekuláris CHP – főleg az alevi kurdok részéről – szintén számíthat szavazatokra, végezetül a baloldali szekuláris kurd párt, a HDP, illetve a helyét 2023-ban átvevő HEDEP igyekszik képviselni a kurdok érdekeit. Rajtuk kívül számos egyéb csoport és mozgalom is létezik, ezzel még heterogénebbé téve a politikai követeléseket.

Érthető okokból a parlamenti jelenléttel rendelkező pártok elfogadják a török területi integritást s alapvetően a decentralizációt, a helyi szintek megerősítését (AKP és CHP), illetve a kurd nyelv opcionális kurzusként való tanítását támogatják, vagy legalábbis

¹⁰⁰ *Yeşil Sol Parti, HEDEP oldu: Yeni eşgenel başkanlar Tülay Hatimoğulları Oruç ve Tuncer Bakırhan.* [online], 2023. 10. 15. Forrás: indyturk.com.tr [2024. 01. 10.].

¹⁰¹ Çiçek 2017.

¹⁰² *HÜDA PAR'ın AKP listelerinden Meclis'e giren dört milletvekili yemin etti.* [online], 2023. 05. 13. Forrás: bbc.com [2024. 01. 20.].

tartották elképzelhetőnek a 2010-es évek kedvezőbb légkörében. Ezzel szemben a HDP anyanyelvi oktatást és területi autonómiát akar. Egyes, kisebb súlyú kurd szervezetek pedig az állam föderális átalakítását képzik el járható útként – amire az unitárius török felfogásban semmi tér nincs.

A PKK és a hozzá szorosan kapcsolódó szervezetek Abdullah Öcalanra hivatkozva széles nyelvi jogokkal rendelkező autonómiában és ezzel egybekötött föderalizációban hisznek, hangsúlyozva az önszerveződő közösségek szerepét. A 2008-ban demokratikus autonómia projekt néven zászlót bontó elképzelés a szekuláris kurd oldalon Törökország egy radikálisabb átalakítását vázolta fel, amelyet többen többféleképp interpretálnak regionális autonómiák létrehozásától kezdve egy kurd területeket összefogó föderatív megoldásig. Voltaképp Észak-Szíria esetében az öcalani („apoista”) elvek megvalósítására látunk kísérletet, ahol kis közösségektől felfelé próbálják, egyfajta radikális demokráciaként megszervezni az entitást, teret engedve a nőknek és a kisebbségeknek a politikában, egyfajta „tanácsi demokráciát” létrehozva.¹⁰³

Konklúzió

A tanulmány Törökország és a kurd kisebbség, illetve a Kurdisztáni Munkáspárt igen komplex kapcsolatát kísérte meg bemutatni, különös tekintettel a 2015-től 2024 elejéig történetekre. Ezt nemcsak a felkelésellenes hadviselés,¹⁰⁴ a Török Fegyveres Erők és a PKK között zajló aszimmetrikus háború különböző állomásainak jellemzésével ismertette, hanem a tágabb kurd közösséget érintő, annak politikai mozgalmával szemben folytatott jogi-politikai lépéseket is áttekintette.

A törökországi kurdok egy része által támogatott, 1984 óta hosszabb-rövidebb megszakításokat leszámítva folyamatosnak mondható harcok 2015-től kezdve minőségüket tekintve új szintet értek el. A 2000-es évek második és a 2010-es évek első felének viszonylag békésnek mondható időszakának a konfliktus újabb fellángolása vetett véget, amely intenzitásában az 1990-es évek elejét idézi. Ugyanakkor a PKK korábban alkalmazott vidéki környezetre szabott hadviselését felváltotta a szíriai tapasztalatokra épülő városi hadviselés, amely azonban számos körülménynek, így az adott települések körülzárásának, a fejlettebb török haditechnikának és túlerőnek köszönhetően pár hónap alatt teljes vereséget szenvedett. A drónok alkalmazásával ráadásul a TSK olyan előnyre tett szert, amit akár városok ostromakor, akár vidéki terepen nagy sikerrel tudott alkalmazni a szervezet ellen. Az elmúlt években a konfliktus súlypontja jellemzően Észak-Szíriára és Észak-Irakra tevődött át, és ismét a rurális vagy egyáltalán nem lakott területeken folynak inkább a harcok.

Az utóbbi évek konfliktusának másik jelentős fejleménye, hogy messze túlnőtt az ország határain. A szíriai polgárháború révén a török határ közelében megerősödött a PKK-hoz kapcsolódó PYD, amely az Iszlám Állam ellen folytatott harcában az Egyesült

¹⁰³ Knapp, Michael (2020): The Roots of Democratic Autonomy in Northern Syria – Rojava. In Gunter, Michael (szerk): *Routledge Handbook on the Kurds*. London: Routledge, 382–395.

¹⁰⁴ Ennek elméletéről lásd bővebben Kemény János (2014): *A felkelésellenes hadviselés lakosságközpontú elméletének fejlődése a XX–XXI. században*. [online], PhD-értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem [2021. 04. 15.].

Államok támogatását is elnyerte. Az így kialakult helyzetre Törökország részéről – a szíriai helyzet változása révén orosz jóváhagyással – három nagyobb katonai offenzívára is sor került. Ezek közül az utolsó kettő már kifejezetten a PYD ellenőrzése alatt álló területek elfoglalásával járt, ami jelentős népmozgást eredményezett, ugyanakkor a harcokat kiterjesztette erre a több ezer km²-es területre, ahol állandósultak az ott állomásozó török katonák és szíriai zsoldosaik elleni akciók. Szintén a PKK elleni harc keretében korábban sosem látott módon megszorodtak a támadások Irak ellen, amelyek ráadásul nemcsak az évtizedek óta PKK-kézen lévő Kandil-hegységre és vidékére korlátozódtak, de jóval nagyobb területre, így például a stratégiaileg rendkívül fontos, részben PKK-ellenőrzés alatt álló Szindzsár térségére is.

A harmadik jelentős változás a korábbi évtizedekhez képest, hogy a kurd politikai mozgalom a 2010-es évek közepére korábban sosem látott módon megerősödött. Már Selahattin Demirtaş 2014-es elnökválasztáson szerzett eredménye jelezte, hogy rekord-nagyságú támogatottságra számíthat a pártja, azonban 2015 júniusában az optimista becsléseket messze túlszárnyalva, a szavazatok 13%-át megszerezve önálló pártként bejutott a parlamentbe. A győzelem mögött számos tényező húzódott meg, így a kurdok közötti növekvő népszerűség mellett a liberális, baloldali törökök egy részének átszavazása is kulcsfontosságú volt. Az így megerősödött párt azonban nem volt hajlandó szövetségre lépni Erdoğannal, ami részben elvezetett a fegyveres konfliktus kirobbanásához, illetve a párt vezetőinek, emblematis politikusainak letartóztatásához – röviden a pártszervezetre mért komoly csapásokhoz.

Az elmúlt évek fegyveres és politikai küzdelmei vegyes eredményekkel jártak. Törökország jelentős veszteségeket okozott a PKK-nak, azonban mind a mai napig nem tudta felszámolni azt. Ugyan az amerikaiak szíriai (részleges) kivonulása miatt a szíriai kurdok helyzete megrendült, de mivel Oroszország töltötte ki az így keletkezett hatalmi vákuumot, történt érdemi előrelépés, s továbbra is a szíriai széttagoltság fennmaradása valószínű. Ez kiegészült a 2017-es iraki kurdisztáni függetlenségi népszavazás következményeivel, ami az Iszlám Állam elleni harcokban megszerzett területek feladását jelentette a kurdok számára – egyúttal egy török–iráni–iraki szövetséget is létrehozott.

A PKK által kezdett harc negyven éve alatt jelentős változások történtek Törökországgal és a helyi kurdokkal is. A szervezetnek köszönhetően felgyorsult a kurd nemzetépítés, majd pedig az 1990-es években megjelent a parlamentben is egy kifejezetten kurd politikai mozgalom. Ennek egymás után betiltott pártjai ugyan tagadják a kapcsolataikat a PKK-val, azonban az általuk képviselt közösség politikai céljait tekintve mindenképp összefüggésben vannak. A többszöri békekísérletek ellenére 2015-től kiújult háború a PKK folyamatos vereségét hozta. Az immár negyven éve tartó harc több mint 40 ezer emberéletet követelt, s bár jelen pillanatban a szervezet kiszorulóban van Törökországból, a közeljövőben egyáltalán nem várható, hogy vereséget szenvedjen, és a küzdelem abba maradjon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 10 Maddelik bildiride öne çıkan madde.* [online], 2015. 02. 28. Forrás: TRThaber.com [2024. 01. 10.].
- 1990'dan Bugüne, HEP'ten DTP'ye Kürtlerin Zorlu Siyaset Mücadelesi.* [online], 2009. 12. 09. Forrás: bianet.org [2024. 01. 10.].
- Aygün, Feyzullah Tuna – Çalışkan Sercan (2022): *Pençe Operasyonlarının Son Halkası: Pençe Kilit.* [online], 2022. 04. 30. Forrás: ORSAM [2022. 10. 22.].
- Ateşkesin bitimine saatler kala Rusya ile Türkiye anlaştı: Esad'dan Putin'e teşekkür.* [online], 2019. 10. 22. Forrás: tr.euronews.com [2024. 01. 10.].
- Baser, Bahar (2013): *The Kurdish Diaspora in Europe: Identity Formation and Political Activism.* [online], *Bogazici University – TÜSIAD Foreign Policy Forum, Research Report* [2024. 01. 10.].
- Bozarslan, Mahmut: *HEP'ten HDP'ye Kapatılan Kürt Partileri.* [online], 2021. 03. 20. Forrás: voaturkce.com [2024. 01. 10.].
- Bozsogi Boglárka (2020): Kurd nemzetállami törekvések: megosztottság és konfliktus Szíriában. *Küligyi Szemle*, 19(3), 19–37. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2020.3.02
- Cakan, Seyhmus: *Suspected Islamic State Bomber Kills 30 in Turkish Town.* [online], 2015. 07. 21. Forrás: reuters.com [2024. 01. 20.].
- Cantenar, Ömer Faruk – Tümlü, Fatih (2016): PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıyatı Açısından Analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), 1–22.
- Çiçek, Cuma (2017): *The Kurds of Turkey. National, Religious and Economic Identities.* London – New York: I. B. Tauris. Online: <https://doi.org/10.5040/9781350988859>
- Çiçek, Cuma – Coşkun, Vahap (2016): *The Peace Process From Dolmabahçe to Present-Day: Understanding Failure And Finding New Paths.* [online], 2016. 04. 01. Forrás: tr.boell.org [2024. 01. 10.].
- Csicsmann László (2018): A kurd államiság esélyei a Közel-Keleten a geopolitikai rivalizálás tükrében. *Regio*, 26(1), 24–51. Online: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v26i1.201>
- Csicsmann László (2020): *Nem állami szereplők a Közel-Keleten–Az észak-szíriai kurd autonómia (a Rodzsava) példája.* *Nemzet és Biztonság*, 13(1), 4–23. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.1.2>
- D. Kovács Ildikó: *Az EU figyelmeztetni akarta Erdogant a szíriai hadműveletek miatt, de Magyarország megvétózta.* [online], 2019. 10. 09. Forrás: 24.hu [2024. 01. 10.].
- Dolmabahçe Mutabakati sonrası neler yaşandı?* [online], 2021. 02. 28. Forrás: bianet.org [2024. 01. 10.].
- Dudlák Tamás (2019): *Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 1. rész.* *Nemzet és Biztonság*, 12(3), 37–51. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2019.3.4>
- Dudlák Tamás (2020): *Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 2. rész.* *Nemzet és Biztonság*, 13(1), 88–110. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.1.6>
- Dudlák Tamás (2022a): A láthatatlan határokon túl: Törökország, a kurdok és az iraki határvidék. In Csicsmann László – Kemenszky Ágnes (szerk.): *A nemzetközi rendszer alakváltozásai a 21. század elején: tanulmányok Rostoványi Zsolt 70. születésnapja alkalmából.* Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 75–87. Online: <https://doi.org/10.14267/978-963-503-907-4>
- Dudlák Tamás (2022b): *A közeli kelet. Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (1991–2017).* [online], BCE Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktor Iskola, PhD-értekezés [2024. 01. 10.].
- Duman, Bilgay: *PKK'nın Irak'taki Yeni Stratejisi.* [online], 2021. 05. 01. Forrás: ORSAM [2024. 01. 10.].
- Eccarius-Kelly, Vera (2018): Kurds in Germany. In Gunter, Michael (szerk.): *Routledge Handbook on the Kurds.* London: Routledge, 439–450. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315627427-33>
- Egeresi Zoltán (2012): A PKK: marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillasereg? *Pro Minoritate*, 21(2), 93–112.
- Egeresi Zoltán (2015): A vendégmunkások hazautalásaitól a nemzetközi lobbiiig: Törökország és a török diaszpóra kapcsolata. *Kisebbségkutatás*, 24(2), 73–97.
- Egeresi Zoltán (2020a): *Törökország konfliktusa az észak-szíriai kurdokkal.* [online], *KKI Elemzések*, 2020/11.

- Egeresi Zoltán (2020b): Törökország hatvannyolca: Diákmozgalmak, radikalizáció, politikai válság. In Pataki Viktor – Vass Norbert (szerk.): *Lánctalp és macskakő: Közéletések hatvannyolchoz*. Budapest: Fialat Írók Szövetsége (FISZ), 65–84.
- EU Terrorism Situation & Trend Report (TE-SAT). [online]. Forrás: europol.europa.eu [2024. 01. 10.]. Online: <https://doi.org/10.2813/302117>
- Éva Ádám (2020): *Irak bel- és külpolitikai viszonyai Mustafa al-Kázimi miniszterelnöki beiktatása után*. [online]. Forrás: AJRC-elemzések [2024. 01. 10.].
- Ferwagner Péter Ákos (2019): *A kurd autonómia kérdése az első világháború után (1918–1922)*. [online], *Mediterrán Világ*, 45–46, 39–47.
- Finlandiya'nın NATO'ya katılım protokolüne ilişkin teklif TBMM Genel Kurulunda kabul edildi. [online], 2023. 03. 30. Forrás: aa.com.tr [2024. 01. 10.].
- Gáspár Anikó (2017): *Törökország és a kurd kérdés*. [online], *Comitatus*, 27(222), 53–59.
- Gökçe, Gökhan (2022): *Türkiye'nin Artan İstihbarat Kapasitesi ve Terör Örgütü PKK ile Mücadele*. [online], *Kriter*, 6(64). [2024. 01. 10.].
- Grafik ve haritalarda Türkiye'deki PKK Çatışması*. [online]. Forrás: crisisgroup.org [2024. 01. 10.].
- Gunter, Michael M. (2018): *Historical Dictionary of the Kurds*. 3. kiadás. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Güneş, Cengiz (2019): *The Kurds in a New Middle East. The Changing Geopolitics of a Regional Conflict*. London: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-00539-9>
- Güneş, Cengiz (2020): Kurdish Political Representation in Turkey. The Changing Context and New Trends. In Gürses, Mehmet et al. (szerk.): *The Kurds in the Middle East. Enduring Problems and New Dynamics*. New York: Lexington Books, 3–20.
- Heper, Metin (2007): *The State and Kurds in Turkey. The Question of Assimilation*. London: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/9780230593602>
- HÜDA PAR'ın AKP listelerinden Meclis'e giren dört milletvekili yemin etti. [online], 2023. 05. 13. Forrás: bbc.com [2024. 01. 20.].
- Jongerden, Joost – Akkaya, Ahmet Hamdi (2020): The Kurdistan Workers Party (PKK) and Kurdish Political Parties in the 1970s. In Gunter, Michael (szerk.): *Routledge Handbook on the Kurds*. London: Routledge, 217–227.
- Kamer, Hatice: *Kayyumların yıldönümü: HDP'nin kazandığı belediyelerde son durum ne?* [online], 2022. 08. 19. Forrás: bbc.com [2024. 01. 10.].
- Karakoç, Ekrem – Özen, H. Ege (2020): Kurdish Public Opinion in Turkey. Cultural and Political Demands of the „Kurdish Street“. In Gürses, Mehmet et al. (szerk.): *The Kurds in the Middle East. Enduring Problems and New Dynamics*. New York: Lexington Books, 21–48. Online: <https://doi.org/10.5040/9780755601226.ch-009>
- Kars Kaynar, Ayşegül (2021): Politics and Criminal Justice: Integrating Courts to Turkey's Recent Kurdish Policy. *Journal of Balkan and Near East Studies*, 23(4), 606–621. Online: <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1888597>
- Kemény János (2014): *A felkelésselnes hadviselés lakosságközpontú elméletének fejlődése a XX–XXI. században*. [online] PhD-értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola [2021. 04. 15.]. Online: <https://doi.org/10.14267/phd.2014033>
- Kemény János (2021): *Iszlamista és dzsihádisták csoportok tevékenysége német nyelvterületen* [online]. SVKI *Elemzések*, 2021/18. [2024. 01. 10.].
- Knapp, Michael (2020): The Roots of Democratic Autonomy in Northern Syria – Rojava. In Gunter, Michael (szerk.): *Routledge Handbook on the Kurds*. London: Routledge, 382–395. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315627427-29>
- Kovács Anita Mariann (2023): Vákuum és bizonytalanság: a Közel-Kelet biztonsági struktúrájának átalakulása. *Nemzet és Biztonság*, 16(1), 4–18. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2023.1.1>
- 'Kürt sorunu benim sorunum'. [online], 2005. 08. 12. Forrás: hurriyet.com.tr [2024. 01. 10.]
- Lechner Zoltán (2018): *Vizkonfliktus Törökország, Szíria és Irak között*. *Nemzet és Biztonság*, 11(3), 36–54.
- Lechner Zoltán (2020): A geopolitika elméleti irányzatai: Törökország észak-szíriai kurdokkal való konfliktusán keresztül szemlélve. *Tér és Társadalom*, 34(2), 108–128. Online: <https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3241>

- Manzinger Krisztián – Wagner Péter (2020): Syrian Kurds, Rojava and Alternative Society Building in Middle East. *Honvédségi Szemle*, 148(1), 15–40. Online: <https://doi.org/10.35926/HDR.2020.1.2>
- McDowall, David (1996): *A Modern History of Kurds*. London: I. B. Tauris.
- Öcalan: *Silahlı unsurlarımız sınır ötesine çekilsin*. [online], 2013. 03. 21. Forrás: bbc.com [2024. 01. 10.]
- Özhan, Taha (2014): *Normalleşme Sancısı. Açılımdan Çözüm Süreci'ne Türkiye (2008–2013)*. [online]. Forrás: SETA [2024. 01. 10.].
- Pénzváltó Nikolett (2016): Délkelet-Törökország újra lángol. *Nemzet és Biztonság*, 9(2), 17–39.
- Pénzváltó Nikolett (2017): Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. *SVKK Elemzések*, 2017/27, 1–13.
- Pénzváltó Nikolett (2018): Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. *Nemzet és Biztonság*, 12(1), 27–43.
- Pénzváltó Nikolett (2022): Török akadály a svéd és finn NATO-csatlakozás előtt. [online]. Forrás: SVKK *Elemzések*, 2022/10. [2024. 01. 10.].
- Pénzváltó Nikolett (2023): Török ügyek – svéd NATO-csatlakozás, Korán-égetések és amerikai F–16-osok. [online], SVKK *Elemzések*, 2023/11. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2024. 01. 10.].
- Press Statement Following the Meeting between Türkiye, Sweden, and the NATO Secretary General*. [online], 2023. 07. 10. Forrás: nato.int [2024. 01. 10.].
- Qui sommes-nous?* [online], 2024. 01. 10. Forrás: institutkurde.org [2024. 01. 10.].
- Report on the Human Rights Situation on South–East Turkey. July 2015 to December 2016*. [online], 2017. 03. 10. Forrás: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [2024. 01. 10.].
- Roj TV kapatıldı, yerine 5 kanal geldi*. [online], 2012. 07. 31. Forrás: tv24.com.tr [2024. 01. 10.].
- Roj TV'nin uydur yayını kesilince Sterk TV devreye girdi*. [online], 2012. 02. 06. Forrás: berlintur.com [2024. 01. 10.].
- Ruff Róbert – Vati Tamás (2008): Törökország: miért kérdés a kurdkérdés, avagy a török–kurd ellentét háttere. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 2(3), 2–7.
- Serinci, Deniz: *Historic Danish Court Decision Against Roj TV Not Backed by All MPs*. [online], 2014. 02. 28. Forrás: rudaw.net [2024. 01. 10.].
- Spät Eszter (2017): Jezidik, kurdok és Észak-Irak jövője. *Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv*, 18, 308–315.
- Szalai Máté – Wágner Péter (2022a): Törökország szíriai tervei az ukrajnai háború árnyékában 1. Egy lehetséges beavatkozás szíriai és iraki kontextusa. [online], *KKI Elemzések*, 2020/48. Forrás: kki.hu [2024. 01. 10.]. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzések.KE-2022.48>
- Szalai Máté – Wágner Péter (2022b): Törökország szíriai tervei az ukrajnai háború árnyékában 2. A nemzetközi és belpolitikai kontextus. [online], *KKI Elemzések*, 2020/49. Forrás: kki.hu [2024. 01. 10.]. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzések.KE-2022.49>
- Terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesine dair kanun*. [online], 2014. 07. 16. Forrás: mevzuat.com.tr [2024. 01. 10.].
- Text of Sinjar agreement*. [online] 2020. 10. 10. Forrás: shafaq.com [2024. 01. 10.].
- Trilateral Memorandum*. [online], 2022. 06. 28. Forrás: nato.int [2024. 01. 10.].
- UNHCR – Syria Factsheet (January – November 2018)*. [online], 2019. 01. 09. Forrás: reliefweb.int [2024. 01. 10.].
- Wagner Péter (2017): Elkapkodott függetlenség? Iraki Kurdisztán és a függetlenségi népszavazás. *KKI Elemzések*, 2017/12, 1–13.
- We Launched Our Election Campaign Under the Banner of the Green Left Party*. [online], 2023. 04. 03. Forrás: hdp.org.tr [2024. 01. 10.].
- Yardıgı, Veli (2020): The Political Economy of Turkey's Kurdish Question. In Gürses, Mehmet et al. (szerk.): *The Kurds in the Middle East. Enduring Problems and New Dynamics*. New York: Lexington Books, 49–78.
- Yazar, Başak Akbulut: *Beyoğlu'ndaki terör saldırısının üzerinden 1 yıl geçti*. [online], 2023. 11. 13. Forrás: aa.com.tr [2024. 01. 10.].
- Yeşil Sol Parti, HEDEP oldu: Yeni eşgenel başkanlar Tülay Hatimoğulları Oruç ve Tuncer Bakırhan*. [online], 2023. 10. 15. Forrás: indyturk.com.tr [2024. 01. 10.].

Yilmaz Mehmet: Az AKP és a törökországi kurdok közötti viszony alakulásának egyes állomásai 2002 és 2015 között. *Külügyi Szemle*, 16(4), 106–120.

Younis, Nussiahab: *Why Turkey should stay out of Sinjar*. [online], 2021. 02. 24. Forrás: ecf.eu [2024. 01. 10.].

Yüksel, Engin (2019): *Strategies of Turkish Proxy Warfare in Northern Syria*. [online], 2019. 11. Forrás: Clingendael, Netherlands Institute of International Relations [2024. 01. 10.].